

“Usein kuulee valitettavan, että meillä on niukalti rakennusmuistomerkkejä jo Ruotsiin ja Tanskaankin verrattuna. Kummako se, kun teemme kaikkemme hävittääksemme perintömme. Tämän pienen, syrjäisessä Euroopan kolkassa, epäsuotuisissa ulkonaisissa olosuhteissa eläneen kansan vuosisataisia luomuksia ei tarvitse hävetä. Sen sijaan on täysi syy hävetä sitä itsetyytyväistä öykkärimentaliteettia, joka ilmenee vähäisimmästäkin aiheesta.

Täysin erheellistä on luulla, että vanhojen rakennusten pieteettisen hoidon vaaliminen osoittaisi vain museoharrastusta. Rakennukset ja rakennustaiteelliset miljööt kuuluvat kansakunnan kulttuuriperintöön aivan samalla tavalla kuin kuvaamataide, musiikki, kirjallisuus; alati nähtävissä olevana kansan jokapäiväisen elämän taustana arkkitehtuurin aikaansaannokset ovat jopa keskeisempiä ja vieraan katsojan helpommin tavoitettavia kuin minkään muun taiteenlajiin saavutukset.

Sukupolvi on kansakunnan vaiheissa nopeasti ohi liukuva ketjun rengas; sillä ei ole mitään oikeutta riistää tulevilta polvilta korvaamattomia kansallisia arvoja, joita se ei itse ole ollut luomassa. Kuka tahtoi nähdä Kalevalan, Kiven, Runebergin pyyhityksi pois henkisestä perintöaarteestamme? Kansa ei ole vain tilaan, vaan myös aikaan kuuluva suure. Se ei koskaan elä yksinomaan nykyisyydessä ja nykyisyydestä. Jos niin olisi, se ei enää olisi kansakunta, vaan lauma juurettomia ihmisiä. Kulttuurikansan henkisessä elämässä meneeseen kuuluva vaikuttaa joka hetki elävänä, innoittavana voimana.”

Nils Erik Wickberg: Pieteettiä. Arkkitehti 1–2 1949.

SUOMALAISESTA PUUTARHA- PERINTEESTÄ

PUUTARHAT, PUISTOKADUT JA ISTUTUKSET SUOMALAISEN KAUPUNKIPUISTON VAIHEITA

**Mona Schalin, arkkitehti,
Puutarhataiteen Seuran puheenjohtaja**

Puutarhamaisuutta on usein korostettu suomalaisen kaupunkimaiseman kuvauksissa, esimerkiksi matkaoppaissa, joita ilmestyi jo 1800-luvulla. Turkulaisessa lehdessä kerrottiin 1870-luvulla kahdesta englantilaisturistista, jotka olivat kiivenneet Turun Vartiovuoren laelle ihailemaan näköalaa. Turistit olivat kysyneet ihmeissään paikallisilta, oliko heidän näkemänsä maisema todella kaupunki. Kotimaassaan he olisivat kutsuneet sitä puistoksi, jonne on rakennettu huviloita.

1960-luvulle saakka suomalaiseen kaupunkikuvaan kuului runsaasti yksityisiä puutarhoja, puurivien reunustamia katuja ja monenlaisia puistoja ja puistikkoita.

Rakennuksia on myöhemmin purettu ja väljiä pihoja rakennettu umpeen. Siitä huolimatta 1800-luvun luoma rinnakkaisten tai risteävien puistokatuja sarja on säilynyt monin paikoin ikään kuin kaupunkikuvan selkärangan. Toisinaan nämä kadut päättyvät

vesistöjen varsille rakennettuihin rantapuistoihin ja liittävät kaupungin sitä ympäröivään luonnon- ja kulttuurimaisemaan.

PUISTOKADUT JA KAUPUNKI- ISTUTUKSET KAUNEUDEN JA TERVEYDEN TÄHDEN

Säätyläiset alkoivat 1700-luvun kuluessa esittää kaupunkien kaunistamista puuistutuksilla ja promenadien eli kävelypaikkojen perustamista. Keski-Euroopan kaupunkeihin oli jo alettu perustaa istutettuja kävelypaikkoja ja Tukholman keskustassa Kungsträdgården avasi porttinsa säätyläisille. Suomessakin pyrittiin edistämään katupuiden istuttamista ja puutarhakulttuuria yleensä. Eurooppalaisten vaikutteiden välittäjinä olivat mm. Turun puutarhatiedettä ja viljelystä harrastavat akateemiset piirit.

Leveitä puistokatuja rinnakkaisine puuriveineen suunniteltiin Heinolaan

siirretyn maaherran residenssin yhteyteen, samoin Hämeenlinnaan ja Vanhaan Vaasaan, nykyiseen Korsholmaan. Kun asukkaiden kävely- ja virkistyspaikaksi perustettu Vanhan Vaasan hovi-oikeuden lähes 300 metrin pituinen puistokatu toteutettiin, sinne istutettiin aluksi kotimaisia haapoja ja vasta myöhemmin Keski-Euroopasta tuotuja lemmuksia.

Suomalaiset säätyläiset tutustuivat ulkomaanmatkoillaan terveyskylpylöihin, joissa terveyttä pyrittiin edistämään sopivalla liikunnalla, ennen kaikkea kohtuullisilla kävelyillä. Terveysläheteille kokoonnuttiin Suomessakin 1700-luvulla mm. Turun Kupittaalalle, Naantaliin, Espooseen ja Loviisaan, jonka Kaivohakaan perustettiin kaivuhuone ja puistokäytäviä.

KEITAAT JA PALOKATKOT AUTONOMIAN KAUDEN RUUTUKAASSA

Jo 1700-luvulla laadituissa kaupunkien asemakaavoissa oli puistokatuja ja kortteleita halkovia rakentamattomia kujia. Valtiohallinto alkoi kuitenkin vaatia puistokatuja kaavoitusta määrätietoisesti vasta autonomian kaudella, toistuvien tuhoisien kaupunkipalojen jälkeen.

Esimerkiksi Turussa otettiin vuoden 1827 palon jälkeen tavoitteeksi rakentaa kaupunkiin väljä kaupunki- ja korttelirakenne, jossa leveät kadut, puu-

Magnus von Wrightin maalaus esittää Oulun Kaupunginojan puistomaisemaa 1860-luvulla. Oikealla näkyy Tuomiokirkon torni. Teos: Oulun taidemuseon kokoelmat. Kuva: Ilkka Soini.

rivit ja kortteleiden sisäiset istutusvyöhykkeet toimisivat palon pysäyttäjinä. Yli-intendentti Carl Ludvig Engel laati Turun uuden asemakaavan Kenraalikuvernööri Zakrevskin antamien ohjeiden mukaan.

Suomalaisten katujen nimikkeistöön ilmestyivät puistokatuja myötä käsitteet bulevardi ja esplanadi. Molemmat juontavat ranskankielisestä linnoitustustannastosta. Ne saivat uuden merkityksen asemakaavoissa puiden reunustamina pääkatuina, joilla eri kaupunginosia erotettiin toisistaan. Helsingin 1810-luvun asemakaavoihin muotoutui Bulevardin ja Esplanadin muodostama, merenlahtia niemen poikki yhdistävä puistokatuakseli. 1850-luvun uuden Vaasan asemakaavaa leimasivat risteävät Esplanadit ja 1870-luvulla peruste-

tun Hangon Bulevardi suuntasi pienen rannikkokaupungin päänäkyvän koha merta.

Asemakaavoihin varattiin vapaita kortteliruutuja kirkkoja, tori aukioita tai istutuksia varten. Näin muodostunut neliömäinen istutusalue on suomalaisille kaupungeille ominainen puistikko tyyppi. Puistikko on sijoitettu usein koristeellisia istutuksia ja merkkihenkilöiden patsaita. Tyyppiä edustaa viime vuosina keskustelua herättänyt Oulun Franzénin puisto, joka muutettiin Kirkkotorista istutettavaksi puistoksi vuoden 1880 asemakaavassa. Toinen hyvä esimerkki on Mikkelin Kirkkopuisto, jonka paikalla sijait si ennen kirkko ja hautausmaa ja josta muotoutui 1840-luvulla edustava puisto.

KAUPUNKIPUISTOJEN ALKUPERÄ

Kaupunkiviranomaisten perustamien puistojen lisäksi on paljon tapauksia, joissa puiston rakentaminen on ensin käynnistynyt yksityisten henkilöiden, erilaisten yhteisöjen tai esimerkiksi maaherran tai kenraalikuvernöörin aloitteesta.

Johan Gadolinin Turun Vartiovuoren rinteelle perustama puutarha Surtoin avattiin 1800-luvun alussa yleisölle pääsymaksullisena. Eversti Standardtskjöldin suosittu Karlbergin puisto Hämeenlinnassa avattiin yleisölle 1800-luvun lopussa. Myös Hämeenlinnan Parkin, nykyisen Kaupunginpuiston,

rakentaminen Pyövelinmäelle käynnistyi kuvernööri Otto Rehbinderin omalla hankkeella.

Kaupungin maata saatettiin antaa vuokralle yksityiselle, jonka tuli sopimuksen mukaan huolehtia alueen istuttamisesta ja palauttaa puistoalue kaupungille vuokra-ajan päätyttyä. Helsingin Kaivopuiston puistokonsertin osallistujat tulevat harvoin ajatelleeksi, että heidän kansoittamansa rinteet ja nurmikot olivat 1800-luvulla vauraiden kylpylävieraiden yksityisaluetta.

Topografia ja kaupunkien sijainti veden äärellä ovat luoneet joitakin suomalaisten puistojen erityispiirteistä. Rantaviivan vaihtelevuus ja vapaat maisemanäkymät houkuttelivat perustamaan rannoille promenadeja ja -puistoja.

Arvioidessaan Helsingin vuoden 1812 asemakaavan "yleisen promenadin" puistosuunnitelmaa arkkitehti Engel ehdotti yksinkertaistettua promenadipuutarhaa ja sen rinnalle puiston pohjoisosaan maisemapuutarhaa. Maisemapuutarhan lähtökohtana olivat niemeltä avautuvat kauniit näkymät ympäristöön, polveileva rantaviiva, mäkinen maasto ja olemassa oleva puusto.

Maisemapuutarha eli niin kutsuttu englantilainen puutarha näytti kotiutuvan luontevasti suomalaisiin oloihin, ei vähiten siksi, että puistoalueen luonnonolosuhteiden kunnioittaminen tuli muita vaihtoehtoja halvemmaksi. Tämä oli myös lääninarkkitehti Setterbergin

PUISTOJEN VEISTOKSET

**Liisa Lindgren, dosentti, erikoistutkija,
Kuvataiteen keskusarkisto**

Euroopan hovien puistoissa ja puutarhoissa suosittiin vuosisatojen ajan marmoriin veistettyjä antiikin jumalia ja taruhahmoja. Suomessa kuvanveiston kysyntä nousi kuitenkin ylipäättään varsin myöhään. Vauraiden kartanoidenkin puutarhoihin alettiin kaivata veistoksia vasta 1800-luvun jälkipuolella.

1900-luvulla puistoja ja puistikoita koristavien veistosten tyypillisiä aiheita ovat olleet metsien mahtavat eläimet kuten karhut ja hirvet tai erämaiden uljaat linnut kuten kurjet ja joutsenet. Kasvillisuuden joukkoon kätkeytyvät, alastomuuttaan siveästi peittelevät nymfit on usein nimetty Kalevalan Ainon mukaan. Suihkukaivoveistoksissa on perinteisesti suosittu merenneitoja ja tritoneja. 1900-luvun puoliväliin mennessä myyttinen veden väki muuttui tavalliseksi pikkupojiksi kalansaaliineen samalla kun myös suihkukaivojen fauna kotoperäistyi. Suomessa vesialtaat ja suihkut ovat silti yleensä jääneet taloudellisista ja ilmastollisista syistä vaatimattoman kokoisiksi.

Myös moni suurmies on saanut muistomerkkinsä keskeisiin puistoihin. Suomen ensimmäinen suurmiesmuistomerkki paljastettiin Turussa vuonna 1864, kun historian professori Henrik Gabriel Porthan sai mietiskelypaikkansa tuomiokirkon viereisestä puistikosta. Kansallisrunoilija J. L. Runeberg on puolestaan vuodesta 1885 lähtien tarkkaillut patsaana Helsingin Esplanadipuiston kulkijoita.

Wäinö Aaltosen Turun lilja vuodelta 1928. Kuva: yksityiskokoelma.

perusteluna uuden Vaasan asemakaavan rantapuistoille 1850-luvulla. Rantaviivaa ei oikaistu, vaan merenranta jätettiin lähes luonnontilaan.

LUONNOLLISEN JA KEINOTEKOISEN VÄLIMAASTOSSA

Kaupunkien ruutukaavoissa jätettiin

usein jyrkät, kallioiset mäet rakentamatta, samoin meren ja sisävesien ranta-kaistaleet. Esimerkiksi Turussa kaupungin porvaristo esitti kaupungin palon jälkeen, että kallioalueet ja mäet varattaisiin jatkossa istutuksille ja puutarhoille. Tämä oli lähtökohtana Vartiovuoren ja Samppalinnan mäkipuistoille. Eu-

rooppalaisten ihanteiden mukaisten kaupunkipuistojen rakentaminen karulle kalliopohjalle edellytti huomattavia resursseja.

1800-luvulla kaupunkien liepeille perustetut kylpyläpuistot toteutettiin monin paikoin paikallisen luonnon ehdoilla. Esimerkiksi Maarianhaminan, Savonlinnan ja Hangon kylpylaitosten mainosesitteet ja 1800-luvun lopulla yleistyneet maisemapostikortit osoittavat, että paikallista luontoa pidettiin myös matkailuvaltina. Loviisaan kylpylälomalle houkuteltiin 1920-luvulla "havumetsien ympäröivään tuuhealehtiseen kaupunkiin".

Kaupungit alkoivat harjoittaa määrätietoista puistopolitiikkaa 1800-luvun loppuvaiheilla. Siihen vaikuttivat kaupunkien kasvu ja kunnallishallinnolliset uudistukset. Edellytykset kaupunkipuistojen perustamiselle ja hoidolle syntyivät 1800-luvun kuluessa puistotalan ammattitaidon kasvaessa, taimisto- ja kasvihuoneviljelyn kehittyessä ja vakituisten kaupunginpuutarhurien kiinnittämisen myötä.

1800-luvun loppupuolen puistot istutettiin mannermaista mallia mukailleen. Ajanmukainen kasvihuoneteknologia tuotti ennennäkemätöntä kesäkukkien väriloistoa. Koruistutusten kehystämiä, merkittävien kulttuurihenkilöiden patsaita sijoitettiin mielellään puistoihin. Puistoon kokoonnuttiin kuuntelemaan torvisoittoa ja viettämään jouhohetkiä puistoravintoloissa. Puiden

lomaan rakennettiin keilaratoja, paviljonkeja ja soittolavoja.

KAUPUNKIPUISTO 1900-LUVULLA

1900-luvun alun kaupunkisuunnittelussa siirryttiin puistokatujen ja puistojen muodostamasta kaupunkivihreästä uuteen vaiheeseen; puistoja pyrittiin liittämään laajempiin kokonaisuuksiin. Alettiin puhua puistojen muodostamista järjestelmistä, vihreistä kiiloista ja kaupunkieja jakavista vihervyöhykkeistä. Kuten jo 1800-luvulla, puistoista puhuttiin "kaupungin keuhkoina". Luonnonmukaisten puistojen ja luonnonkallioiden säilyttämisestä pidettiin puheenvuoroja.

Liikuntakulttuurissa tapahtui 1900-luvun vaihteen tienoilla merkittäviä muutoksia. Kaupunkipuistoihin ja laajempiin puistometsiin alettiin suunnitella peli- ja leikkikenttiä, hyppyrimäkiä ja urheilukenttiä

1900-luvun kuluessa keskustojen rakentamispaineet, kasvava autoliikenne ja raideliikenne tuhosivat tai uhkasivat tuhota 1800-luvulla syntyneitä puistoja. Monessa kaupungissa uudet liikenneväylät katkaisivat keskustan välittömän yhteyden rantapuistoon. Muuttuneissa oloissa vanhat, puistojen kukoistuvaiheesta säilyneet puistopaviljongit, soittolavat, keilaradat ja ravintolat jouhuivat usein väistymään.

Vasta nyt on alettu kiinnittää huomiota siihen, että puistojen ja istutusten

sisältämät taiteelliset ja kulttuurihistorialliset arvot ovat vaarassa hävitä, ellei niitä pyritä suojelemaan esimerkiksi kaavoituksen keinoin. On syytä käydä keskustelua historiallisten kaupunkipuistojemme varjeltavista ominaispiirteistä.

Kirjallisuutta:

Ekström, Birgitta (1994). *Hangö badanstalt 1879–1939*. Hangö museums publikationsserie nr 14, Ekenäs.

Helander, Vilhelm (1994). "Kaupunki, maisema ja kaupunkimaisema". *Rakennusvalvonta* 2/94.

Hinneri, Sakari; Erkki Santamala (1997). *Uusikaupunki – vibreä kaupunki. Puistojen historia ja kasvimaailma*. Uusikaupunki.

Häyrynen, Maunu (toim.) (2001). *Hortus fennicus. Suomen puutarhataide*. Suomen puutarhataiteen seura ja Viherympäristöliitto, Helsinki.

Jäppinen J. (toim.) (1996). *Pikkukaupungin pihoja ja puistoja. Kaupunkivibreän vaiheita Jyväskylässä*. Jyväskylä.

Knapas, Rainer (1988). "Puutarhataide Suomessa 1750–1810". *Ars Suomen taide* 2. Helsinki.

Laitila, Inka-Maria (1995). *Puistojen kaupunki, Hämeenlinnan vanhojen puistojen historiaa ja puistokulttuuria*. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo.

Lilius, Henrik (1985). *Suomalainen puukaupunki*. Rungsted Kyst.

Lounatvuori, Irma; Lauri Putkonen (toim.) (2001). *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Helsinki 2001.

Väre, Henry (1999). "Puistojen vaiheita". *Oulun luonto*. Oulu.

Wilhelmson, Pia (1998). "Komendanttien puutarba". *Komendantti ja hänen puutarhansa – Komendantintalon elämästä n. 1750–1850*. Loviisan kaupungin museon Julkaisuja 7.

STADENS TRÄDGÅRDAR, PARKGATOR OCH PLANTERINGAR

RESUMÉ

Stadsgrönskan i form av trädgårdar, parkgator, planteringar och parker kom att prägla den trädstadsmiljö, som skapades i vårt land under 1800-talet. Upprepade stadsbränder, nya estetiska strävanden och den ryska erfarenheten av nyplanering samverkade till uppkomsten av en specifik stadsplanetyp med trädplanterade esplanader och lummiga, skyddande planteringar i de låga trähuskvarterens inre.

De finländska parkernas karaktär har på många håll fått sin prägel av de naturliga topografiska förutsättningarna, t.ex. strandläge och kuperad terräng, vilket särskilt gäller rutnätsstadens obebyggda, branta klippor, men även kust- eller insjöstädernas badhusparker.

I 1900-talets parkväsen och parkdebatt betraktades å ena sidan "naturparken" som ett ideal, å andra sidan strävade man att integrera parkerna i ett större sammanhang och att skapa parker för organiserad idrott och lek.

PUUTARHA, LAKRIKSI JA KULKUE SUOMALAISEN PUUTARHAN KANSAINVÄLISYYS

**Maunu Häyrynen,
maisemantutkimuksen professori, Turun yliopisto**

Puutarha ja eritoten puutarhataide ovat lukeutuneet perinteisesti samaan ilmiöluokkaan kuin Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogian torppari Jussi Koskelan vierastamat ”lakriksi” ja kulkue. Ne ovat olleet ulkopuolelta totunnaiseen elämänpiiriin tunkevia asioita eivätkä ole välittömästi kiinnittyneet olemassaolon perusrealiteetteihin.

Oli torpissakin toki viimeistään 1800-luvun lopulla kasvimaita ja humalistoja, isäntien nurkantakuisia ja emäntien ikkunanaluspennkejä. Silti ylempien yhteiskuntaryhmien hienosti istutetut ympäristöt hämmensivät kansaa pitkään ainakin maaseudulla ja toimivat tehokkaina yhteiskunnallisina erottelijoina. Tästä kertoo toinen kirjallinen esimerkki, Juhani Ahon *Rautatiessä* kuvaama Liisan ja asemapäällikön rouvan yhteenotto kukkapenkin yli.

Istutuksilla on vedetty rajaa myös kaupungin ja maaseudun välille. Raul Roineen sadussa ”Metsän väki käy Helsingissä” esiintyy yksi muunnelma tari-

nasta, jossa maalaiset – tässä metsäneläimet – erehtyvät luulemaan puistokukkia vapaasti hyödynnettäväksi luonnonvaraksi.

Harvalla kulttuurin alalla Suomi on ollut yksiselitteisemmin saavana osapuolena kuin puutarhataiteessa. Käytännöllisesti katsoen kaikki – viljelykasvit, ammattitaito, tyyli vaikutteet, aatesäällöt – on tullut jostakin muualta. Sitä on sovellettu suurella vaivannäöllä ja pienillä voimavaroilla vaikeisiin ilmastojen ja maasto-oloihin.

Puutarhataiteen paikalliset piirteet ovat kehittyneet pitkälle olosuhteiden pakosta: kotimaisia puulajeja on käytetty ”oikean” taimimateriaalin puutteessa, Siperiasta ja Pohjois-Amerikasta etsitty kylmänkestäviä koristekasveja ja puutarha-akseleita soviteltu kallioselänteiden lomassa mutkittelleviin jokilaaksoihin. Viime aikoina kotimaista lajistoa on suosittu ekologisin perustein, mutta tämäkin suuntaus on alun perin tuontitavaraa.

PUUTARHANVILJELYN JA -KASVIEN VÄLITTYMINEN SUOMEEN

Koristepuutarhojen leviäminen Suomeen on tapahtunut enimmäkseen ylhäältä alaspäin, mutta kansainvälisten vaikutteiden reitit ovat olleet moninaisia. Kokonaiskuvan saamista häiritsee tutkimuksen hajanaisuus. Kasvitieteilijät ja puulajitieteilijät ovat kartoittaneet omia yhteyksiään, puutarhahistorioitsijat ja maisema-arkkitehdit omiaan.

Yleisesti voidaan sanoa, että 1500-luvulla maasta oli turha etsiä koristeistutuksia Turun ja Viipurin ulkopuolelta. 1600-luvulla niitä saattoi löytää muutamasta suurkartanosta ja 1700-luvun loppupuolelta lähtien kartanoiden lisäksi pappiloista sekä vauraista kaupunkitaloista. 1800-luvun lopulle mennessä puutarhakulttuuri yleistyi yhtäältä lisääntyneissä yksityispuutarhoissa ja toisaalta laajenevissa julkisissa istutuksissa. Kartanoiden ja huviloiden lisäksi koristepuutarhoja ilmestyi maataloihin, tehdaslaitoksiin, rautatieasemille ja kanavien varsille, kansakouluihin, mielisairaaloihin ja vankiloihin, kaupunkipuistoista puhumattakaan.

Samalla puutarhoissa käytetty kasvivalikoima moninkertaistui ja viljely-, rakennus- sekä hoitotekniikat kehittyivät. 1900-luvun alkuun mennessä puutarhasuunnittelu perustui yhä mittavampaan maiseman muokkaukseen – maansiirtoihin, leikkonurmikoihin, vesisaiheisiin. Tosin kasvavat työvoimakus-

Vaahtera ja suihkulähde Fagervikin kartanon puistossa. Kuva: Taneli Eskola.

tannukset ja hiipuva kartanotalous asettivat tälle rajansa. Kaikki tämä edellytti ammattitaitoista puutarhuri- ja suunnittelijatyövoimaa, joka pitkään oli tuotettava maan ulkopuolelta, mutta joka asteittain suomalaistui – vaikka hakikin yhä korkeamman oppinsa Ruotsista, Saksasta tai Pietarista. Puutarhataidetta aikaisemmin hallinneet amatöörisuunnittelu ja osa-aikainen hoito jäivät vähitellen puutarhaharrastuksen tunnusmerkeiksi, joka toisaalta yleistyi etenkin kasvavan keskiluokan asuinpiirissä ja huviloissa.

Kasvimateriaalia oli aikaisemmin saanut Suomeen vain vähäisissä määrin ja henkilösuhteiden välityksellä, kuten

vaikkapa Erik Flemingin vuonna 1539 ystäväiltään Tallinnasta Suitiaan tilaamat hedelmäpuun taimet osoittavat. Kartanot toimittivat kasveja toisilleen, mutta ratkaisevan sysäyksen uusien lajien leviämislle antoi kasvitieteellisen tutkimuksen viriäminen. Se merkitsi kasvien keruuta tutkimusmatkoilla, vaihtoa yliopistojen kesken sekä siirtymistä opettajilta oppilaille.

Yksittäisiä koristelajikkeita levisi tällä tavoin jo varhain, meillä esimerkiksi Pehr Kalmin Pohjois-Amerikan matkan tuloksena, mutta laajaa kansainvälistä kasvintuotantoa ja -myyntiä saatiin odottaa 1800-luvulle asti. Toki esimerkiksi siemeniä ja kukkasipuleita myytiin aiemminkin.

Vuosisadan alkupuolella kehitettiin tekniikoita kasvien pitkien matkojen kuljetuksiin, lasinalaisviljelyksiin ja kasvinjalostukseen. Tästä seurasi siirtomaiden ja muiden kaukaisten alueiden kasvivilajiston massamittaista hankintaa, kasvien sopeuttamista uusiin ilmasto-oloihin ja niiden lisäystä ensin kasvitieteellisissä puutarhoissa ja sitten kauppuutarhoissa. Suomessa ensimmäiset varsinaiset kauppuutarhat olivat venäläissyntyisen Nikolai Sinebryhoffin ja tämän puutarhurina aloittaneen balttilaisperäisen Christian Bohnhofin puutarhat Helsingissä 1800-luvun alkupuolella.

Kasveja oli toki liikuteltu aiemminkin, mutta vuodesta 1871 rautatiet yhdistivät Suomen Pietariin ja Venäjän

mittaamattomiin kasvivarantoihin Kaukasuksella, Siperiassa ja Kaukoidässä. Kasvit levisivät monenlaisia reittejä, siemeniä vaihdettiin ja juurimukuloita jaettiin tuttavankauppaa ja joillakin paikkakunnilla kulkivat puutarha-aatteelle omistautuneet tulisielut taimia repuisaan – myöhemminhän tätä työtä jatkoivat martat. Alan lehdissä varoiteltiin 1800-luvun lopussa heikkolaatuista materiaalia myyvistä kiertelevistä ”puutarharyssistä”.

AMMATTITAIIDON KULKUREITIT

Puutarhatietämys ja tyyli vaikutus liikuivat niin ikään rajojen yli. Ensimmäiset tiedot Suomessa toimineista puutarhureista ovat peräisin 1500-luvun toiselta puoliskolta, jolloin Juhana herttua toi Turkuun ensin Une Olssonin ja sitten Per Nilssonin emämaa-Ruotsista.

Myöhemmin ulkomaalaisia puutarhureita käytettiin paljon. Professori Gabriel von Bonsdorffin Brinkhallin puutarhan toteutti saksalainen puutarhuri 1700-luvun lopulla. Helsingin yliopiston kasvitieteellisen puutarhan suunnitteli Pietarin keisarillisen kasvitieteellisen puutarhan ylipuutarhuri Hans Faldermann. Träskändan kartanon puutarhasuunnitelma taas tilattiin pietarilaiselta Regel & Kesselringiltä. Finska Trädgårdsodlings-Sällskapet kutsui 1830-luvulla Kupittaaan puutarhakoulun puutarhuriksi tanskalaisen Adolf Floorin, koska Suomesta ei tuol-

loin löytynyt yhtään pätevää kandidaattia. Kaivopuiston suunnitteli puolestaan saksalainen Carl Helm, joka siirtyi sittemmin Sinebrychoffin puutarhuriksi ja lopulta Träskändaan ranskalaisen Charles Orionin seuraajaksi.

Lisäksi Suomessa vieraili suunnittelijoita, kuten lukuisia puistoja tänne 1860-luvulla suunnitellut ruotsalainen puutarha-arkkitehti Knut Forssberg. Vielä 1800-luvun lopulla useiden merkittävien kaupunkien tai valtion laitosten ylipuutarhurit tulivat muualta kuin Suomesta, useimmiten Ruotsista.

Myös oppi haettiin ulkomailta. Tanskan kuninkaallinen maatalouskorkeakoulu, Pietarin keisarillinen kasvitieteellinen puutarha, Ruotsin kuninkaallisen tiedeakatemian Experimentalfälter sekä Hagan linnan puutarhakoulu Tukholmassa toimivat 1800-luvun loppupuolella monien suomalaistenkin puutarhurien opinahjoina, minkä lisäksi käytiin harjoittelemassa pietarilaisissa, saksalaisissa ja tanskalaisissa puutarhalikkeissä sekä Tukholman kaupunginistituksilla.

Suomessa luettiin 1900-luvun vaihteeseen mennessä ulkomaisista erityisesti skandinaavisia ja saksalaisia puutarhalehtiä sekä ammattikirjoja, joita hyödynnettiin myös alan tuolloin laajemmassa mitassa käynnistyneessä kotimaisessa koulutuksessa. Lisäksi ammattiväki matkusti kansainvälisiin puutarhanäyttelyihin ja teki opintomatkoja varsinkin Pietariin, Tukholmaan,

Omenankukkia Suitian kartanon puutarhassa. Kuva: Taneli Eskola.

Tanskaan, Saksaan ja Baltiaan. 1900-luvun alussa alettiin lähteä puutarha-arkkitehtikoulutukseen Saksaan, Köstritzin ja Dahlemin puutarhakouluihin.

IDEOIDEN VASTAANOTTO

Suunnitteluideat ovat kulkeutuneet yhtäältä puutarha-ammattilaisten ja toisaalta tilaajien välityksellä. Jo Juhana herttua oli perehtynyt pohjoiseen renessanssipuutarhaan mm. Vaasojen kuningasperheen alankomaalaisen hovipuutarhuri Hans Friesen välityksellä. G. M. Armfelt oli tutustunut perin pohjin 1700-luvun keskieuropalaiseen maisemapuutarhaan liikkueessaan siellä ”Hagan kreivin” eli kuningas Kustaa III:n seurassa. Siellä oli kierrellyt ahkerasti myös Fagervikin ruukin puutarhojen luoja Mikael Hisinger (Hising).

Tuohon aikaan matkustelu alkoi muutenkin yleistyä säätyläispiireissä. Valistuneet tilaajat saattoivat myös perehtyä kansainväliseen puutarhakirjallisuuteen, jota mm. Fagervikin tai

Monrepos'n kartanoiden kirjastoista löytyi kosolti. 1800-luvulla liikuttiin Keski-Euroopan lisäksi Englannissa, josta tehtailija ja puutarhamesenaatti Henrik Borgström ammensi vaikutteita. Borgströmin henkilösuhteet ulottuivat muuallekin. Hän mm. kutsui Knut Forssbergin Italiasta Suomen kiertueelleen vuonna 1865. Aurora Karamzinin-kaan suhdeverkosto ei rajoittunut Träskändaan. Hänen poikansa Paul Demidov nuorempi muutti entisen Medicien villan Pratolinossa Firenzen pohjoispuolella yhdeksi Italian merkittävimmistä maisemapuutarhoista, Villa Demidoffiksi.

Myös tyyliterminologia viittasi kansainvälisiin lähtökohtiin. 1700-luvulla käytettiin meilläkin yleiseurooppalaiseen tapaan käsitteitä ”englantilainen” ja ”ranskalainen” puutarha viittaamaan yhtäältä Englannista mannermaalle omaksuttuun pittoreskiin maisemapuutarhaan ja toisaalta ranskalaisen barokkipuutarhan perinnettä jatkaneeseen klassistiseen muotopuutarhaan. Sitten näitä käsitteitä on alettu käyttää löysästi viittaamaan maisema- tai muotopuutarhaan ylipäätään, historiallisesta merkitysyhteydestä riippumatta. Saksalaisestakin puutarhatyylistä saatettiin 1700-luvun lopulla puhua, joskin hie- man alentuvaan sävyyn, kuten Henrik Gabriel Porthan teki kommentoidessaan Brinkhallin puutarhaa.

1800-luvun puistoja vertailtiin esimerkiksi sanomalehtikeskustelussa kes-

kieurooppalaisten kaupunkien esikuviin. Pidettiin hyvänä, jos ne näkymiltään, hoitotavaltaan tai lajivalikoimiltaan ylsivät lähellekään näiden tasoa. 1900-luvun alussa normiksi tullut arkitektoninen puutarhatyyli omaksuttiin sellaisenaan saksalaisista puutarhakouluista. Sen historialliset muotoaiheet kiinnittyivät väljästi italialaiseen, englantilaiseen tai keskieurooppalaiseen renessanssi- ja barokkipuutarhaan.

Puutarhakulttuuri on meillä ollut aina lähtökohtaisesti kansainvälistä. Puutarha-ala on kehittynyt vuosisatojen ajan Itämeren piirissä ja muodostanut tieteellisen, taiteellisen ja ammatillisen suhdeverkoston, jota rajojen muutokset tai poliittiset suhdanteet eivät ole päässeet pahasti katkomaan.

Vaikka Suomi on ollut syrjässä puutarhakulttuurin valtaväyliltä, ollaan täällä oltu Pietarin, Ruotsin ja Saksan välitömässä vaikutuspiirissä. Eliitit ovat hakeneet vaikutteita ympäri Eurooppaa. Ehkä juuri puutarhakulttuurin kosmopoliittisuus on haitannut meillä sen kansallista arvostusta: sitä on ollut vaikea sovittaa sen enempiä luontoisänmaallisuuden kuin sankariarkkitehtuurinkaan kehyksiin.

Myös herraskaisuuden ja kauniin turhuuden leima rasittaa puutarhataidetta tasarakeisessa ja puritaanisessa kulttuurissamme. Toisin kuin Ruotsissa, meillä hyvinvointiyhteiskunta ei ole kyennyt poistamaan tätä jännitettä tuottamalla demokraattista ja kansallisesti

samaistumiskelpoista puutarhaympäristöä. Tänäänkin, jatkuvan globalisaatio- ja integraatiosanahelinän keskellä, puutarhaperintömme – lakriksi ja kulkue – on eturivissä menoja karsittaessa.

Kirjallisuutta:

Aho, Juhani (1958,1884) *Rantatie*. Porvoo.
Anderson, T.; T. Jonstoj; K. Lundquist (red.) (2000). *Svenske trädgårdskonst under fyra hundra år*. Stockholm.

Elliott, Brent (1986). *Victorian Gardens*. London.

Finske Trädgårdsodlaren 1913–1921.

Finska Trädgårdsodlings-Sällskapets Års-skrift 1837. Åbo 1837–1840.

Helsingfors trädgårdsgille 1887–1898. Trädgårdsodlingens vänner i Helsingfors 1899–1912 (1912). Wasa.

Häyrynen, Maunu (toim.) (2001) *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataiteen historia*. Helsinki.

Häyrynen, Maunu (1994). *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin puistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Helsinki.

Koskimies, Tiina (1999). *Ravintoa sielulle ja ruumiille, suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla*. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen tutkimuksia 39. Jyväskylä.

Linna, Väinö (1960). *Täällä Pohjantähden alla*. Porvoo.

Lounatvuori, Irma (1997). ”Gustav Mauritz Armfelt och Åminne.” *Historisk Tidskrift för Finland* 82 (3).

Lounatvuori, Irma (toim.) (2004). *Fagervikin puutarhojen vuosisadat*. Helsinki.

Melander, K. R. (1921). ”Tietoja puutarhavihjelyksen varhaisimmista vaiheista Suomessa.” *Historiallinen Aikakauskirja* 19.

Mosser, M.;G. Teyssot (ed.) (1991). *The History of Garden Design, The Western Tradition from the Renaissance to the Present Day*. London.

Nikander, G. ym. (toim.) (1928). *Herrgårdar i Finland*. Helsinki.

RESUMÉ

DEN FINSKA TRÄDGÅRDENS NATIONALITET

Trädgårdskonsten har i den finska kulturen ansetts tillhöra överklassen och var främmande för folket. Vår trädgårdskultur är ursprungligen internationell och de säregna dragen har uppstått genom anpassning i de lokala förhållandena.

Prydnadsträdgårdarna har brett ut sig genom högre samhällsgrupper och kulturcentra. Botaniska undersökningar för utspridning av nya arter har varit avgörande. Det innebar insamling av växter på forskningsresor, byte mellan universiteten, samt överföring från lärare till elever.

Resurserna har varit ringa, och först under de två senaste århundradena har man förmått utvidga landskapsutformningen ur ett allmänt europeiskt ideal. Under all tid har ändå växter, yrkesmänniskor, trädgårdsmedvetandet och planeringsidealen färdats över Finlands gränser.

Puutarha 1899–1928.

Roine, Raul (1960). *Satuja*. Porvoo.

Simonen, Seppo (1961). *Suomen puutarhatalouden historia*. Helsinki.

Sinisalo, Antero (1997). *Puutarhataiteen historian perusteet*. Helsinki.

Sällskapet Aura Trädgårdsvänner i Åbo 1882–1912 (1912). Åbo.

Trädgårdsodlaren 1923–1929.

Trädgårdsvännen 1893–1895.

MISTÄ KORISTEPUUMME OVAT KOTOISIN? SUOMALAISTEN PUISTOPUIDEN LAJEISTA JA ALKUPERISTÄ

Pentti Alanko, MMM, hortonomi

Koristepuumme ovat joko kotimaisia, meillä luonnossa kasvavia puulajeja tai sitten vuosisatojen kuluessa meille ulkomailta tuotuja puistopuita. Aikaisemmin kotimaiset puut haettiin luonnosta, mutta nyt puiden taimet yleensä hankitaan taimitarhoista tai taimimyymälöistä.

Ulkomaisista puista ovat viljelyyn valikoituneet ne lajit ja lajikkeet, jotka ovat osoittautuneet talvenkestäviksi. Uusia puulajeja ja niiden lajikkeita tuodaan ulkomailta jatkuvasti, vaikka niiden menestymisestä meillä ei ole aina takeita. Viime vuosikymmenien aikana Suomesta on tehty useita siementenkeruumatkoja niin Pohjois-Amerikkaan kuin Pohjois- ja Itä-Aasiaankin uusien, käyttökelpoisten koristepuiden ja -pensaiden puulajien löytämiseksi.

Vanhimmat puutarhoissamme kasvatetut puut olivat hedelmäpuita. Niistä on puutarha – ruotsiksi trädgård – saanut nimensäkin. Tiedetään Erik Flemingin tuottaneen jo vuonna 1539 omena- ja päärynäpuiden taimia Räävelistä eli Tallinnasta Kuitian kartanoon

Paraisille. Samalla vuosisadalla istutettiin kartanoiden, linnojen ja luostareiden puutarhoihin ja puistoihin myös kotimaisia jaloja lehtipuita.

Puiden istuttaminen puistopuiksi yleistyi kuitenkin vasta 1800-luvun loppupuoliskolla. Rakennusten ympäristöt olivat pitkään ilman minkäänlaisia puuistutuksia, minkä näkee vanhoista valokuvistakin.

TURUN AKATEMIAN AIKAKAUSI

Taloudellisen hyödyn aikakaudella 1700-luvun loppupuoliskolla suosittiin kasveja, joista uskottiin saatavan taloudellista hyötyä. Kartanoitten puistoissa yritettiin kasvattaa monia erikoisuuksia kuten silkkiäis- eli mulperipuita, mutta huonolla menestyksellä.

Turun Akatemian professoreiden Pehr Kalmin ja Pehr Gaddin toimesta puutarhakasvien viljelys yleistyi. Siperiansebrakin tuli tällöin viljelyyn. Syyinä olivat sen maukkaat, ihmisravinnoksi kelpaavat siemenet.

Eräitä ulkomaisiakin puita tiedetään

kasvatetun jo tuolloin, kuten siperian- ja palsamipihtaa, palsamipoppelia, kanadantuijaa, piilipuuta, strobustumäntyä, virginiantuomea ja siperianlehtikuusta. Nämä lajit oli Kalm tuonut matkoiltaan Venäjältä tai Pohjois-Amerikasta.

Laivanrakennusteollisuuden tarpeiksi istutettiin jo vuonna 1738 Karjalan Kannakselle Raivolaan laajat siperianlehtikuusiviljelmät. Kartanoitten puistoissa oli edelleenkin pääasiassa kotimaisia puulajeja ja niistä erityisesti niin kutsuttuja jaloja lehtipuita. Myös kaupungeissa, kuten Vaasassa ja Oulussa, puistojen puulajit olivat kotimaisia.

Maamme ensimmäinen puutarhalaan yhdistys, *Trädplanterings Sällskapet i och omkring Åbo* eli Turun ja sen ympäristön puidenistutusseura, perustettiin vuonna 1820. Yhdistyksen tarkoituksena oli kaunistaa kaupunkia istuttamalla puita katujen varsille ja hautausmaille sekä perustamalla puistoja. Jo perustamisen jälkeisenä vuonna yhdistys tilasi Tallinnasta 202 lehmusta ja 152 vaahteraa, myöhemmin myös poppeleita. Yhdistyksen toiminta tyrehtyi Turun paloon vuonna 1827. Ehkä osa kaupungin vanhimmista puista, kuten puistolehmukset Aurajoen varrella ja pari vanhaa vuorijalavaa ovat näiltä ajoilta.

VENÄJÄN VALLAN AIKANA MEILLE TUOTETUT PUISTOPUUT

Hyödyn aikakauden innostus puutarhakasvien kasvattamiseen hiipui vähitel-

Kotimaisista jaloista lehtipuistamme pihossa, puistoissa ja puutarhoissa näkee yleisimmin metsävaahteroita. Kuvassa kukkiva metsävaahtera Brinkhallin kartanon puistossa. Kuva: Pentti Alanko.

len. Syynä olivat mm. vuosisadan lopulla olleet katovuodet sekä se, ettei Kalm ja Gaddin työlle tullut jatkoa Turun Akatemiassa. Myös Suomen sota ja Turun palo vaikuttivat lamaanuttavasti.

Vasta 1800-luvun loppupuoli oli puutarha-alallakin vireän kehityksen aikaa. Koristepuiden käyttö puutarhoissa ja puistoissa yleistyi kautta maan. Kartanoitten puistoja laajennettiin, kaupunkeihin perustettiin puistoja ja hautausmaat kehittyivät vähitellen hoidetuiksi puistoiksi. Myös niillä usein laajoilla ja monilajisilla puistoilla, joita perustettiin rautatieasemien ympäristöihin, oli suuri merkitys puiden arvostamiselle puisto- ja puutarhakasveina.

Tuohon aikaan puita sekä muita puutarhakasveja tuotiin meille niin Ruotsista, Baltian maista ja Saksasta kuin Venäjän taimitarhoista. Jo tällöin

viljelyssä oleva lajimäärä oli hämmästyttävän laaja. Niistä meillä on säilynyt vanhoissa puistoissa monia arvokkaita, meille hyvin kotiutuneita ja yhä viljelynarvoisia puulajeja ja -lajikkeita. Niitä ovat pienikasvuiseksi puiksi varttuvat orapihlajat, koristeomenapuut kuin isokokoisiksi puiksi kasvavat poppelit. Erityisesti nopeakasvuisia poppeleita suosittiin. Puistoissamme on vieläkin löydettävissä mm. kartano-, tumma-, laakeri-, harkovin-, tsaarin-, ruhtinaan- ja riippapoppeleita.

Eräiden havupuiden, kuten siperianpihdan ja siperiansembran suosio puistopuuna lisääntyi. Ne ovat yhä lei-

Vanhat mutkaokaiset tammet ovat näyttäviä puita myös talvisaikaan. Kuva: Pentti Alanko.

maa-antavia puita monissa vanhoissa kartanoiden, isompien maalaistalojen, hautausmaiden, pappiloiden ja rautatieasemien puistoissa. Etenkin siperianpihta kapean kasvutapansa vuoksi antaa yhä leimansa vanhalle kulttuurimaisemalla monin paikoin. Olisi toivottavaa, että niitä istutettaisiin vielä nykyäänkin.

PARHAIMMAT PUISTOPUUMME NYKYÄÄN

Luonnonvaraisilla puillamme on pysyvä sijansa ympäristömme piha- ja puistopuina. Suomessa kasvaa alkuperäisinä luonnonkasveina 60 erilaista puuta, kun mukaan lasketaan varsinaisien 23 lajin lisäksi alalajit, muunnokset, risteytyvät ja puumaisiksi varttuvat pensaats. Niistä tosin vain pientä määrää kasvatetaan puutarhoissa ja puistoissa. Eräitten viljelyä ei ole edes kokeiltu!

On tietenkin luonnollista, että pideytyimmät pihapuumme ovat yleisiä ja yleisesti tunnettuja lajeja, kuten kuusi, mänty, pihlaja, raudus- ja hieskoivu, vaahtera ja tammi. Melko usein näkee varsinkin kaupunkien istutuksilla myös saarnea, ruotsinpihlajaa ja vuorijalavaa. Myös kynäjalava ja metsälehmus ansait-sivat tulla useammin istutetuiksi.

Puistopuiden pitäisi olla alkuperältään ja lisäyslähteiltään sekä ilmastoomme että karuun maaperäämme hyvin sopeutuneita puita. Alkuperällä tarkoitetaan tässä yhteydessä puun luontaisel-

POLUT JA PUISTOKÄYTÄVÄT

**Mikla Koivunen,
maisema-arkkitehti**

Puistojen kulkureitit eli puistokäytävät ker-
tovat ajastaan ja käyttäjistään. Vanhan puis-
ton mutkittavaa polkua seuraamalla voi
aistia menneen ajan rytmin; kulku hidas-
tuu kuin luonnostaan. Joidenkin puistojen
sommitelma avautuu uudella tapaa, kun
hahmottaa siellä liikutun myös ratsain, ku-
ten Versaillesissa. Oman aikamme puistoissa
pyöräilijöiden vauhti näkyy puistokäytävien
muodoissa.

Puistokäytävä on suunnittelijan keino
ohjata kävijä läpi elämyksen. Käytävän lin-
jauksella ohjataan kulkijan katse puiston yk-
sityiskohtiin, jotka paljastetaan yksi kerral-

laan, kuten elokuvaohjaaja ohjaa katselijaa
kamera-ajossa. Maastomuodot ja kasvilli-
suus muodostavat yhdessä ne tilat, joiden
läpi polku ohjaa kävijän.

Käytävän muoto kertoo paljon puis-
ton tai puutarhan hengestä. Hennoimmil-
laan käytävä voi olla vain heinikkoon lei-
kattu reitti tai nurmeen kantattu ura, joka
vihjaa mahdollisesta kulkusuunnasta mut-
ta ei kahlitse kävijää. Huolellisesti päälly-
tetty ja reunustettu käytävä puolestaan
vihjaa jo olemuksellaan, että tältä tieltä ei
sovi astua sivuun.

la levinneisyysalueella olevaa paikkaa,
josta sen siemenet on kerätty. Lisäysläh-
teellä tarkoitetaan alkuperäisen levin-
neisyysalueen ulkopuolella sijaitsevaa
viljelypaikkaa, josta siemen on kerätty.
Meillä metsäpuina kasvatettavien pui-
den alkuperistä ja lisäyslähteistä ollaan
tarkoin selvillä.

Onkin kummallista, ettei puistopui-
den myynnissä alkuperille ja lisäysläh-
teille ole mitään määräyksiä tai edes
suosituksia. Mitä tahansa puita, jopa
kotimaisiakin, voidaan tuoda meille ul-
komailta, jolloin niiden sopivuudesta
oloihimme ei ole mitään takeita. Luuli-
si, että puistopuiden sopivilla alkuperillä
ja oikeilla lisäyslähteillä olisi vielä met-

säpuitakin tärkeämpi merkitys. Jälkim-
mäisethän joutuvat sahalle tai paperi-
tehtaaseen jo paljon ennen kuin saa-
vuttavat kypsän iän. Puistopuiden pitäi-
si olla hyvin viihtyviä ja terveitä jopa
satojen vuosien ajan!

Kotimaisista puista viljelyssä pitäi-
si olla vain kotimaista kantaa olevia yk-
silöitä. Pohjois-Suomeen sopivat vain
sieltä alun perin kotoisin olevat puut.
Vanhoissa puistoissamme on arvokas
vanha puusto, josta pitäisi kiireesti va-
lita parhaimmat lisäyslähteet eli kannat
viljelyyn. Näin on tehty viime vuosina
Helsingin puistoissa. Näitä arvokkaita,
talvenkestäviä puistopuiden hyviä li-
säyslähteitä löytyy myös pohjoisempaa.

ARBORETUMIT

Peter M.A. Tigerstedt,
emeritusprofessori

Metsä on Suomen tuki. Sanat puisto ja puutarha viittaavat suomen kielessä puiden tai yleisemmin puuvartisten kasvien vallitsevaan asemaan maisemassamme.

Puulajipuistot eli arboretumit muodostavat rakennetussa ympäristössä viihtyisän ja monimuotoisen retkipaikan niille, jotka haluavat sekä virkistystä että henkistä ravintoa. Olemme siirtymässä monin paikoin talousmetsistä monikäyttömetsiin, joissa harrastukset ja retkeilyt ovat etusijalla. Tämä on lisännyt arboretumien suosiota.

Arboretumit ja dendrologia kuuluvat yhteen. Dendrologia tarkoittaa puuvartisten kasvien, puiden ja pensaiden tiedettä ja taidetta. Arboretumit voidaan luokitella dendrologisen perustamisajatuksensa mukaan seuraavasti:

Metsätieteellinen arboretum

Puulajit on istutettu metsiköittäin. Niissä voidaan suorittaa metsätieteellisiä kasvu- ja laatuvertailuja eri lajien tai alkuperien välillä. Metsiköitä hoidetaan talousmetsänhoidon periaatteita noudattaen.

Kasvitieteellinen arboretum

Lajit on istutettu joko *ekologisesti* siten, että tietty maantieteellinen alue muodostaa yhtenäisen

ekosysteemin esim. Euroopan Alpit tai *taksonomisesti* siten, että suvun eri lajit kasvavat lähikäin esim. männyt, pihdat ja alppiruusut.

Puutarha-arboretum

Nimitys tarkoittaa puutarhataidetta metsässä, englanniksi "woodland gardening". Kotimainen metsä muodostaa kehukset puutarhataiteelle, jossa on käytetty myös mm. saniaisia, köynnöskasveja ja perennoita. Latvuserros suojaaa mm. alppiruusuja ahavan kevätpoltolta ja monet aratkin kasvit voivat menestyä latvusten alla ja lumen peitossa.

Maisema-arboretum

Tässä kaikkein laaja-alaisimmassa arboretumisessa maiseman rakenne muodostaa kehukset. Arboretum sisältää esimerkiksi kallioita, mäkiä, laaksoja, puroja, lammikoita ja kosteikkoja. Maisemaan rakennetaan siihen sopivia teitä ja polkuja. Paikallista ja eksoottista kasvillisuutta käytetään monimuotoisuuden aikaansaamiseksi.

Suomessa perustettiin vuosina 1900–1925 useita metsätieteellisiä arboretumeja. Niitä perustivat sekä yksityishenkilöt että Metsäntutkimuslaitos. Vuosina 1925–1940 syntyi puutarha-arboretumeja lähinnä yksityishenkilöiden omistamille maille. Yhtään varsinaista maisema-arboretumia ei ole Suomeen perustettu. Muutama kasvitieteellinen puutarha on pyrkinyt perustamaan kasvitieteellisen arboretumin osaksi puutarhaansa.

Puutarhataidetta metsässä. Arboretum Mustila 2004. Huomaa ikivanhat männyt, jotka muodostavat suojaavan latvuserroksen ja niiden alle edullisen mikroilmaston. Kuva: J. Reinikainen.

Ei ole silti syytä aliarvioida niin meillä kuin ulkomailla saatujen uusien, tähän asti kokeilemattomien puulajien viljelykokemuksia. Meillä pitäisi olla laajoja koeistutuksia eri puolilla maata sekä lupaavista pohjoisamerikkalaisista ja eurooppalaisista puulajikkeista että tutkimusmatkoilta tuoduista uusista puulajeista. Tällaista tutkimusta on tehty laajassa mitassa vain havupuista Metsäntutkimuslaitoksella.

Kirjallisuutta:

Alanko, P. (2001). ”Suomalaiset puut”. *Sorbidolia* 32 (3).

Alanko, P. (2001). ”Venäjän vallan aikaisesta puutarhakasvillisuudesta”. Teoksessa Häyrynen, Maunu (toim.). *Hortus fennicus. Suomen puutarhataide*. Suomen puutarhataiteen seura ja Viherympäristöliitto, Helsinki.

Alanko, P.; P. Kahila. (1999). *Ukonhattu ja ahkeräläisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit*. Tammi, Helsinki.

Elfving, F. (1897). ”Anteckningar om kulturväxterna i Finland”. *Acta Societatis pro Fauna et Flora Fennica*, XIV (2).

Hämet-Ahti, L.; A. Palmén; P. Alanko; P. Tigerstedt. (1992). *Suomen puu- ja pensaskasvio*. Dendrologian Seura – Dendrologiska Sällskapet r.y., Helsinki.

Parvela, A. (1930). *Oulun läänin viljelyskasvit. Näiden historia ja nykyinen levinneisyys* I. Yleinen osa. Suomalaisen eläin- ja kasvitieteellisen seuran Vanamon julkaisuja osa 13.

Silander, V.; J. Lehtonen; T. Nikkanen. (2000). *Ulkomaisten havupuulajien menestyminen Etelä-Suomessa*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 787.

Tammi Hämeen ammattikorkeakoulun puistossa Hattulan Lepaalla. Iso, vanha tammi tarvitsee paljon tilaa ympärilleen kehittyäkseen ko-meaksi puuksi. Kuva: Pentti Alanko.

VARIFRÅN HÄR- STAMMAR VÅRA PRYDNADSTRÄD?

RESUMÉ

De första trädslagen som planterades i Finland var fruktträd. I parkerna kring slott, kloster och herrgårdar har träd planterats redan tidigt.

Trädplantor importerades från Sverige, de baltiska länderna, Tyskland och Ryssland. Många av de träden kan man ännu se i våra parker. Nuförtiden rekommenderas inhemska träd och framför allt ädla lövträd. Från utlandet importeras ändå fortsättningsvis nya träslag- och träarter.

Till parkerna skulle det vara skäl att välja sådana träslag som redan vuxit länge, klarat sig väl i klimatet och förökats sig. På träuppsamlingsresor till de nordliga delarna av jordklotet har man hittat intressanta, nya träslag vilka ännu endast odlas i experiment syfte.

OLESKELUA PUISTOISSA

PUISTOLEIKIT JA -PELIT

Pirkko Sassi, terveydenhuollon maisteri

Puistojen merkitys perheiden retkipaikkana oli ennen tärkeämpi kuin nykyään. Puistoretket, joille lähdettiin yhdessä vanhempien kanssa, jäivät 1900-luvun alussa lapsuuttaan viettäneiden mieleen merkittävinä juhlahetkinä. Koko perhe saattoi lähteä viikonloppuaamuna puistoon ja viihtyä siellä iltaan saakka. Eväskori otettiin mukaan. Perheet tapasivat siellä myös ystäväperheitään, joiden kanssa oli saatettu sopia etukäteen yhteisestä retkestä.

Puistoista pidettiin hyvää huolta. Niissä määräsivät puistovahdit. Heillä oli arvonsa merkinä lakki, joka kertoi siitä, että niin puistot kun puistoherratkin olivat hyvin arvostettuja ja jopa pelättyjä. Näin oli ainakin lasten näkökulmasta, sillä puistovahdit olivat erityisen tarkkana siitä, että nurmikolle ei tallatutu. Nurmikot eivät olleet silloin niin kestäviä kuin nykyään, joten niiden kunnosta oli pidettävä tarkasti huolta.

Lapset arvostivat puistoa sen toiminnallisuuden tähden, mutta myös siksi, että puisto oli kaunis paikka. Lasten mieleen ovat jääneet erityisesti puistoissa olevat patsaat, erilaiset vesiaiheet,

kuten lammikot, altaat ja suihkulähteet sekä kukkaistutukset ja puut. Puistosta avautuva näköala saattoi olla puiston kohokohta.

Puistot olivat 1900-luvun alkupuoliskolla suosittuja esimerkiksi erilaisten soittokuntien esiintymispaikkoja. Näitä esityksiä varten oli puistoihin rakennettu esiintymislavoja, joista joitakin on vielä jäljellä. Puistot rajoittuivat usein alueisiin, joissa oli kauniita rakennuksia. Ne olivat ikään kuin osa puistoa ja myös niitä saattoi puistossa oleskellaan ihailta.

Vuonna 2000 julkaistiin Helsingin puistoista kertovista tarinoista koostuva *Puistomuistoja*-kirja. Tarinoissa korostuu puiston esteettisyyden ihailu ja puiston rauhoittava vaikutus eri väestöosille. ”On vanhuksia, vammaisia, vähävaraisia, kesämökittämiä, joille puistojen vehreys on elintärkeää”, kirjoitti eräs kaupunkilainen.

Myös huoli puistojen ja niiden myötä historian säilyttämisestä tulee kirjassa esiin. Puistot ovatkin keitaita kaupungeissa, historiaa henkiviä, usein hyvin vanhoja alueita puineen ja erilaisi-

Pajumajan rakennusta leikkipuistojuhlilla Espoossa Vihervuonna 2000. Kuva: Pirkko Sassi.

ne rakennelmineen. Puistoihin liittyy paljon muistoja ja historiaa. Ne ovat käytössä eläviä historiankirjoja.

Ohjattu leikki puistoissa käynnistyi vuonna 1946, kun Helsingin Kaivopuistossa aloitettiin puistotähtötoiminta. Järjestettyä toimintaa oli kaksi tuntia aamupäivällä ja kaksi iltapäivällä. Puistoihin alettiin rakentaa myös kelkkamäkiä talvisin. Ne olivat joko luonnonmäkiä tai lankuin tuettuja rakennelmia. Lisäksi puistoissa hiihdedittiin ja joihinkin tehtiin luistinratoja. Myös napakelkat ilmestyivät osaksi talven leikkejä.

Hautausmaat ovat myös puistoja. Kun perheet vierailivat haudoilla, keksivät lapset sielläkin leikin nopeasti. Niinpä etsittiin kaunein hauta, erikoisin sukunimi, näyttävin hautakammio tai

jokin muu lapsia kiinnostava hautausmaan yksityiskohta.

Koulut hyödynsivät puistoja liikuntatunneilla. Varsinkin pallopelejä mentiin pelaamaan puistoihin tai yleisille kentille. Tätä hyödyntämistä pitäisi suosia nykyään enemmänkin.

PUISTOT LEIKKI- JA PELIPAikkANA

On opettajien ansiota Helsingissä, että lapset pääsivät usein puistoihin leikkimään. Juuri opettajat aloittivat työläisäitien lasten kokoamisen leikkipuistoihin. Toiminta alkoi Brahen kentällä ja Kimmon kentällä. Tätä leikkitoimintaa perusteltiin muun muassa sillä, että asunnot olivat ahtaita ja lasten oli saatava

OMA PUISTONI – OPPILAAT PUISTOTUTKIJOINA

**Lea Houtsonen, opetusneuvos,
Opetushallitus**

Kouluopetuksessa on tärkeää, että oppilaiden ympäristöherkkyyttä kehitetään. Empaattinen suhtautuminen ympäristöön on edellytys myös ympäristövastuullisen kansalaisen kehittymiselle. Perusopetuksen uudet opetussuunnitelman perusteet edellyttävät, että oppilaat tekevät pienimuotoisia tutkimuksia omassa lähiympäristössään. Heidän tulee myös oppia tietämään, miten jokainen kansalainen Suomessa voi vaikuttaa oman lähiympäristönsä suunnitteluun ja kehitykseen. Myös lukiossa kaikki opiskelijat tutustuvat osallistuvan suunnittelun periaatteisiin.

Oheisessa pienimuotoisessa puistotutkimuksessa otetaan käyttöön eri aistit havainnoitaessa ja arvioitaessa omaa ympäristöä. Samalla opitaan tärkeitä vaikuttamisen taitoja. Harjoitus tehdään kahden hengen työpareina tai kolmen hengen ryhmissä. Jokainen työpari tai työryhmä valitsee oman tutkimuspuistonsa. Puisto etsitään aluetta kuvaavalta suurimittakaavaiselta kartalta ja selvitetään myös puiston nimi.

Tutkimuksen vaiheet

1. Kartta

Hahmotellaan maastossa omasta tutkimuspuistosta suurehko karttaluonnos A4-paperille. Rajataan puistoalue kartalle ja mer-

kitään siihen puiston ”pohjapiirros” käytävään, metsä-, kallio-, vesi- ja istutusalueineen sekä rakennelmineen. Merkitään karttaan karttamerkkien selite sekä puiston nimi.

2. Aistikävely

Suunnitellaan karttaa apuna käyttäen kävelyreitti omassa puistossa. Kävelyreitit varrelta valitaan viisi pysähdyspaikkaa. Kierretään reitti ja pysähdytään kussakin viidesä kohteessa. Kussakin kohteessa yksi havainnoijista sulkee silmänsä ja yksi merkitsee muistiinpanoihin havainnoitsijan tekemiä havaintoja kohteesta. Havaintoja tehdään eri aistien avulla: Mitä ääniä kuulet (luonnonääniä, ihmisten ääniä, liikenteen ääniä, työn ääniä ...)? Ovatko äänet voimakkaita vai heikkoja? Mitä haistat? Mitä hajuja tunnistat?

Eri kohteissa vaihdetaan havainnoijaa ja kirjaajaa siten, että kukin ryhmän jäsenistä toimii vuorollaan havainnoijana ja kirjaajana. Kustakin kohteesta tehdään omat muistiinpanot.

3. Arviointi

Arvioidaan puistoa yleisesti seuraavien ominaisuuksien avulla ja käyttäen viisiporista asteikkoa. Kukin ominaispiirre ruksataan asteikolle työryhmän arvioinnin mukaan. Kullekin riville tulee yksi ruksi.

Puisto on

Kaunis	-----	Ruma
Meluisa	-----	Rauhallinen
Siisti	-----	Sotkuinen
Turvallinen	-----	Turvaton
Yksitoik- koinen	-----	Virikkeitä sisältävä
Rehevä	-----	Karu
Saasteinen	-----	Raikas
Rentouttava	-----	Kiireinen

4. Puiston osat

Arvioidaan puiston eri osien miellyttävyyttä ja tehdään arvioinnista erilliselle paperille kuvaukset: Millaiset osat puistossa ovat miellyttäviä ja miksi? Mitkä osat puistosta eivät miellytä ja miksi?

5. Kasvit

Kuvataan digikameralla ne kasvit puistossa, jotka kyetään tunnistamaan. Käytetään kasvien tunnistamisessa apuna kasviota.

6. Puiston käyttö

Havainnoidaan puiston käyttöä viiden minuutin ajan. Miten puistoa käytetään hyväksi? Kirjataan havainnot muistiin.

7. Haastattelu

Haastatellaan puistossa kahta kävijää. Missä puiston käyttäjät asuvat? Miksi he ovat tulleet puistoon? Mitä he pitävät puistosta? Miten haastateltavien mukaan puistoa pitäisi kehittää? Kirjataan haastateltavien vastaukset muistiin.

8. Eri kävijäryhmät

Pohditaan miten puisto soveltuu eri kävijäryhmille? Miten puiston suunnittelussa on otettu huomioon lapset, vanhukset ja vammaiset puiston käyttäjät?

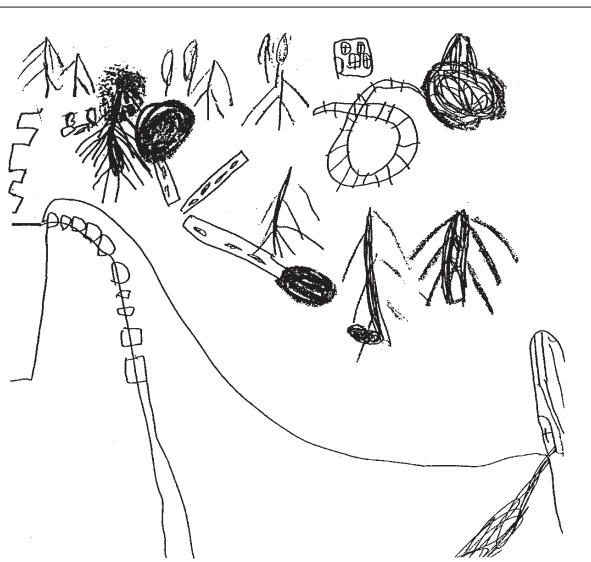
9. Kehittämissuunnitelma

Laaditaan omien havaintojen pohjalta puistolle kehittämissuunnitelma, jossa tuodaan esille miten puistoa ja sen eri osia pitäisi kehittää.

10. Puiston esittely

Esitellään tulokset lyhyesti muille ryhmille. Pohditaan yhdessä ovatko tutkitut puistot luonteeltaan ja käyttötavoiltaan erilaisia.

Kulttuuriperintöprojekti Suomen Tammen opetusaineistot: www.edu.fi/projektit/tammi
Kasvit – elävää kulttuuriamme.

Karttapiirros: Auroran puisto Espoossa viisivuotiaan Maria Stenroosin silmin. Puistoon mentäessä ylitetään suoja tie. Sen jälkeen nousee portaat puistoon. Metsässä on kaatuneita koivunrunkoja, joiden päällä voi kiipeillä ja kuusen juurella on pesä, johon joku on jo kerännyt käpyjä. Puistossa on myös kaunis vanha rakennus sekä polku, joka kiemurtelee suihkulähteelle.

happea. Näin puistosta tulikin monille kodin ja pihan jatke.

Puisto onkin ihanteellinen paikka leikeille ja erilaisille peleille, koska siellä on runsaasti tilaa juosta ja leikkiä. Puiston avaruus houkuttelee jo sinälleen erilaisiin juoksuleikkeihin, kuten hippaan, piilosilla oloon ja vaikkapa suunnistukseen. Mutta yhtä hyvin siellä onnistuvat niin kotileikit kun rooli-leikitkin. Lähes kaikkia leikkejä voidaan leikkiä myös puistoissa. Puistosta voi lisäksi vallata itselleen ja ystävilleen pienempiä alueita, joihin voi mennä rauhassa pelaamaan. Erityisesti nuoret ar-

vostavat omaa tilaa ja itsenäistä toimintaa.

Lapset löytävät nopeasti puistoihin liittyvät rakenteet, kuten kaiteet ja pengerrykset. Niillä kipeily ja taiteilu ovat aina liittyneet lasten leikkeihin.

PUISTOT, LEIKKIPUISTOT, PUISTIKOT

Puistot määritellään monesti hoidetuiksi ja osittain istutetuiksi alueiksi. Puistikot voidaan määritellä puolestaan hoitamattomiksi ja rakentamattomiksi alueiksi. Usein ne ovat hoidettujen alueiden reunoille jääviä jännittäviä alueita. Juuri nämä alueet ovat lasten erityissuosiossa niiden haasteellisuuden ja mielikuvitusta ruokkivan hoitamattomuuden takia. Koska aluetta ei ole rakennettu, jää lapsille tilaa toteuttaa omia ideoitaan vaikkapa majan rakentamiseksi. Majan rakentaminen on aina viehättänyt lapsia ja puistikoista löytyykin irrallisia keppejä ja muuta rakennusainetta tähän tarkoitukseen. Tässä puuhassa tärkeintä on itse rakentaminen sekä sen mukanaan tuoma toiminnan ja luomisen ilo.

Puistoissa löytää leikkipaikan mistä vain. Kuva Auroran puistosta Espoosta. Kuva: Pirkko Sassi.

Myös toisenlaista rakennusmateriaalia oli tarjolla 1980-luvulla leikkikenttä Trumpetissa Helsingissä. Leikkikentän lähistöltä niitettiin heinää lasten kanssa viikatteen ja sirpin avulla. Heinä laitettiin seipäille ja sen annettiin kuivua. Tämän jälkeen heinää käytettiin majan rakennukseen ja tytöt tekivät siitä heinähameita ja seppeleitä. Tämä rakennusaine kesti käyttökelpoisena monta kuukautta.

Leikkipuistot, jotka ilmestyivät Helsingin seudulle 1980-luvulla, ovat puolestaan juuri lapsille rakennettuja puistoja, joissa on ohjattua toimintaa. Juuri leikkipuistot ovatkin muuttuneet eniten viime aikoina, kun leikkivälineitä on tullut runsaasti markkinoille. Leikkivälineitä ja niiden kunnossapitoa säätelevät tietyt Euroopan unionin normit, jotka toisaalta suojelevat lapsia, toisaalta tekevät kaiken liian valmiiksi. Siksi avarien puistojen ja puistikoiden merkitys on erityisen tärkeä lapsille ja heidän luovalle mielikuvitukselleen.

MITÄ ON LEIKKI?

Lapset aloittavat leikin heti puistoon tultuaan. Mielikuvituksellaan he kehittävät paikasta vaikkapa viidakon tai satulinnan. Puistossa onkin erinomaiset puitteet kuvitteluleikille. Siellä on tilaa antaa mielikuvituksen lentää – tai juosta.

Leikkiminen on sosiaalinen tapahtuma ja lasten väliset suhteet kehittyvät

kin juuri leikeissä. Niin joukkuepelit ja -leikit kuin vapaat roolileikitkin ovat tarpeellisia sosiaalisten suhteiden kehittäjiä.

Leikillä on myös merkitystä oppimisen kannalta. Sanotaankin, että ”leikintäyteinen lapsuus on avuksi syvälliselle ja laajalle koko elämän kestäväälle oppimistaitojen kehittymiselle”. Leikin avulla lapsi kokoaa ja välittää kokemuksiaan sekä kehittää erilaisia taitojaan.

Lapsi on luova yksilö, joka pyrkii ympäristönsä kanssa välittömään vuorovaikutukseen. Kun lapsi leikkii ulkona, kosketus luontoon tulee oleellisesti esiin hänen toimissaan. Hän käyttää hyväksi toisenlaisia elementtejä kun sisätiloissa leikkiessään. Ihanne olisi, että niin leikkipuisto kuin koulukin rajoittuisivat metsään tai jonkinlaiseen puistikoon. Näin lapsen kokemuspiiri laajentuisi entisestään.

MITÄ ENNEN LEIKITTIIN?

Leikki on perinnettä, kulttuuria ja jatkuvuutta. Nämä elementit yhdistyvät erityisesti perinneleikeissä. Niin lasten leikkilauluilla kuin perinneleikeillä on merkitystä lapsen kulttuuri-identiteetin syntyyn. Niiden avulla hän oppii huomaamaan tuntemaan suomalaista perinnettä.

Perinneleikit ovat yleensä leikkejä, joita on helppo toteuttaa lähes missä vain. Laululeikit ovat oleellinen osa niitä. On myös perinneleikkejä, joissa vä-

lineet ovat pääosassa leikkiä tai peliä. Tästä esimerkkinä ovat puujalat, jotka vaativat ensin pientä harjoittelua, mutta tasapainon löydyttyä jopa juoksukin sujuu. Esimerkiksi urheiluopistot ovat huomanneet puujalkojen mahdollisuuden harjoittaa tasapainoilua ja järjestää juoksukilpailuja.

Isot keinut, kiikut, olivat entisajan leikkivälineitä yleisillä paikoilla. Niiden viehätys vauhdin lisäksi oli se, että kyytiin mahtui monta keinuja yhtä aikaa. Tällaiset keinut ovat nykyään harvassa.

Leikeillä on myös omat historialliset taustansa. Esimerkiksi leikin ”musta mies” on tarkoittanut kuolemaa, joka otti spitaalisia ja ruttoon sairastuneita ihmisiä kiinni. Monet leikit liittyivät myös tiettyihin vuodenaikoihin ja juhliin. Leikkien aiheina ovat olleet myös arkiset työt ja toimet, kuten nauriiden viljely, laivan lastaaminen, paimenessa oleminen, nuotan veto tai jauhaminen. Maaseudun leikit erosivat kaupunkilaisien leikeistä. Maalla leikit liittyivät usein työnteeseen ja vanhemmat olivat kaupunkilaisia enemmän läsnä leikkijöiden keskuudessa.

Perinneleikkejä pyritään elvyttämään aika ajoin uudelleen. Tässä ovat kunnostautuneet erityisesti Kalevalaisen Naisten Liitto, Mannerheimin Lastensuojeluliitto sekä yksittäiset leikkittäjät, jotka vierailevat päiväkodeissa ja leikkipuistoissa ohjaamassa perinneleikkituokioita.

Leikit muuttuvat ajan myötä. Kulakin paikkakunnalla on leikistä omat muunnelmansa ja leikit muistetaan kentties hieman toisin. Sellaisista leikeistä, joissa ennen huidottiin kepeillä, esimerkiksi naurisvarasleikeistä, on nyttemmin luovuttu. Uusia, ajan henkeen liittyviä leikkejä, tulee koko ajan lisää.

PUISTOT ERIVUODENAIKONA

Vuodenaajat ja niiden vaihtelut ovat meidän rikkautemme. Puistot vaihtavat vuodenaikojen mukaan väriään ja olemustaan. Tämä mahdollistaa kunakin vuodenaikana erilaisen puistokokemuksen ja maiseman tarkkailun.

Myös leikit ja pelit seuraavat vuodenaikojen rytmiä. Ja mikä parasta, luonto järjestää ilmaista materiaalia. Syksyllä puistojen jalopuut pudottavat värikkäät lehtensä, mikä houkuttelee keräämään niitä kasoiksi ja peuhaamaan niissä tai pelkästään kahlaamaan niissä. Syksyisin ja keväisin vesilätäköt ja kaikkialla virtaavat ojat innostavat leikkimään. Myös puiston eläimet, jyräjät, linnut ja pikkuötökät ovat kaikkien ihmeteltävinä omassa ympäristössään.

Talvi puolestaan tarjoaa lunta erilaisina koostumuksina. Lapset käyttävät heti hyödykseen siitä kaiken, mikä on saatavilla. Pulkka- ja kelkkamäkeen kiirehditään välittömästi, kun lumisade alkaa. Puistossa mäkeen pääseekin heti, sillä märkä nurmikko luistaa, eikä lumen määrällä ole väliä. Puistoissa pää-

see myös hiihtämään. Pikkulapsille riittää lyhytkin latu.

Tavanomaisten lumiukkojen ja lumilintojen lisäksi ovat lumiveistokset saavuttaneet nykyään suuren suosion. Veistosten rakentaminen sopii hyvin koko perheen puuhaksi. Talvileikkeihin kuuluvat myös lumienkeleiden teko sekä erilaisten labyrinttien talleminen lumeen. Lumi ja talven pimeys houkuttelevat myös rakentamaan lumilyhtyjä ja sytyttämään kynttilän lyhdyn sisään.

JUHLAT PUISTOISSA

Vuotuiset juhlat ovat aina innostaneet leikkeihin. Leikin kannalta kaikkein tärkein juhla lienee joulukokous, joka sijoittuu keskelle pimeintä kautta. Joulukokous on tunnelmallista ja inspiroivaa aikaa, jonka ympärille voi kehittää monen moista puuhaa. Joulukokous on tästä hyvä esimerkki. Eri yhteisöt, esimerkiksi luokat, vanhempainyhdistykset, taloyhdistykset ja urheiluseurat voivat järjestää erilaisia tapahtumia polun varrelle. Joulukokouksen voi rakentaa mihin tahansa puistoon.

Puistoon voi järjestää myös esimerkiksi joulutorin tai -markkinat. Samoin joulukokousta kertovat tapahtumat, erilaiset näytelmät, kuten Tiernapojat, sopivat puistoihin esitettäväksi. Nykyaika on tuonut uutena mahdollisuutena erilaiset valoteokset, joita voi toteuttaa puistossa. Esimerkiksi kukkaryhmiä ja yksittäisiä puita valaisemalla saadaan aikaan kauniita ja jännittäviä vaikutelmia.

SALKOPALLO ELI SALKOTENNIS

Salkopallo on vanha peli. Pesäpallon kokoinen pallo on sidottu narussa riippuvaan pussiin, joka riippuu korkeasta kepeistä tai salosta. Pelaajia on kaksi ja he yrittävät lyödä palloa eri suuntiin. Kummankin pelaajan on pysyttävä omalla puolellaan. Palloa lyödään siten, että se kiertyy naruineen kepin ympärille. Pelaaja, joka onnistuu saamaan pallon naruineen kepin ympärille, on voittaja.

LUMILABYRINTTI

Koskemattomaan lumeen tallataan polkusokkelo. Leikkijät asettuvat polun varrelle. Yksi leikkijöistä on noita, joka yrittää saada muita leikkijöitä kiinni. Ennen leikin alkua sovitaan turvapaikat, joissa on turvassa noidalta. Leikkijät saavat liikua vain tallattuja polkuja pitkin. Kun kaikki leikkijät ovat kiinni, noita vaihtuu.

Puistot ovat myös erinomaisia konserttien, juhlien ja muiden erilaisten tapahtumien pitopaikkoja. Vappuna kokoonnutaan perinteisesti puistoissa ja lasten tapahtumia vietetään erityisesti leikkipuistoissa.

Puistojuhlat toimivat yhdistävänä tekijänä eri ikäryhmien välillä. Vihervuonna 2000 kutsuttiin Karakallion leikkipuistojuhliin Espooseen myös läheisen palvelukodin asukkaat. Kaikki eivät rohjenneet perille asti, mutta jo omalla, viereisellä pihalla istuminen ja lasten leikkien seurailu toi vaihtelua päivään.

PUISTOT KAIKKIEN KÄYTTÖÖN

Puistokävely piknikeineen luonnon helmassa on perhettä yhdistävä tapahtuma. Aikuisten saaminen mukaan leikkiin onnistuu tällaisilla retkillä helposti. Erilaiset pallopelit ja vaikkapa leijonlennätys ovat koko perheen puistopelejä.

Luontopolku kuuluu myös puiston mahdollisuuksiin. Polku tai tie kiemurtelee puiston eri osien läpi, hakien ne kohdat, joissa on jalopuita tai kotimaisia puita. Matkan varrella saattaa olla erilaisia istutuksia sekä puistoon kuuluvia rakennelmia: patsaita, muistomerkkejä tai näköalapaikkoja.

Pysähdyspaikkaan kiinnitetty taulu voi kertoa paikan tarinaa tai esitellä siinä kasvavan jalopuun. Toisen tyyppinen luontopolku on tehtävärata, jonka varrella on esimerkiksi kasvien tunnistus- ja maastotyyppin määrittelytehtäviä. Luontopolut sopivat niin perheille kuin koululaisillekin.

Koulut voisivat vielä paremmin hyödyntää lähipuistoja eri vuodenaikoina. Keväällä voidaan tutkia alkavaa kasvua, kesällä ne sopivat kaikenlaisiin leikkiin ja oleskeluun, syksyn värikkyys innostaa maalaamaan ja talvella voidaan hyödyntää lumiolosuhteita. Puistoista voi laatia myös kartan ja liikuntatunnilla voi harrastaa valokuvasuunnistusta. Myös eläinten jäljet ja jätökset hangel-la voivat olla tunnistuksen kohteena talvisaikaan.

Ikäihmisille puisto tarjoaa paitsi

kauniin ja rauhallisen paikan oleskella, paikan harrastaa erilaisia pelejä, kuten shakkia ja petankkia. Myös vammaiset on huomioitava. Suuremmissa puistoissa pääseekin pyörätuolilla liikkumaan aina näköalapaikalle asti. Vanhainkotien pihapiirissä olevilla puistoilla on suuri merkitys asukkaiden viihtyvyyteen. Myös aistikävelyretket sopivat puistoissa järjestettäväksi. Tällöin haistellaan erilaisia tuoksuja, kuunnellaan luonnon ääniä ja tunnustellaan puiden ja kasvien pintoja.

MITÄ UUTTA NYT PUISTOISSA?

Kyllä aikuisiakin leikittää, mutta silloin tapahtumalle annetaan toinen nimi. Tällöin puhutaan pelistä ja kilpailuista. Aikuisille järjestetään puistojumppaa, kiinalaista voimistelua tai muunlaisia yhteistä toimintaa. Työpaikat käyttävät nykyään koulutuksessaan erilaisia leikkejä ja seikkailuretkiä yhteishengen edistämiseksi. Läheinen puisto sopii tähänkin toimintaan.

Puistoissa voidaan järjestää myös siivoustalkoita. Kummipuistotoimintaakin on olemassa. Sen tavoitteena on yhteinen huolenpito puistosta. Esimerkiksi koululuokka valitsee itselleen oman nimikkopuiston ja osallistuu sen siivous- ja istutustalkoisiin. Samasta ideasta on myös erilaisia muunnelmia. Esimerkiksi Tuuloksen kunnassa eri yhdistykset ovat varanneet itselleen tietyn puistikon, viraston pihan tai tienvie-

rustan, jonka kunnostamiseen he ovat sitoutuneet.

Kohtaamispaikkaperinnettä voisi elvyttää puistoissa vaikkapa niin, että kutsuttaisiin maahanmuuttajaperheitä viettämään yhteistä puistopäivää. Yhteisen oleskelun, pelien ja leikkien kautta tutustuttaisiin paremmin sekä ihmisiin, että heidän kulttuuriinsa. Meillä ei ole paljoa tietoa esimerkiksi maahan muuttaneiden leikkikulttuureista. Yhteisen puistotapahtuman avulla voitaisiin ottaa ensimmäinen ratkaiseva askel.

Kirjallisuutta:

Leikin aika. Lastentarhaopettajaliiton julkaisu.

Ojajarju, Anja Helena; Liisa Helenius (toim.) (1986) *Leikitään ulkona.* Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Piela, Ulla (toim.) (2001). *Lähtisitkö leikkiin? Perinneleikkejä.* Kalevalaisten Naisten Liitto ry, Helsinki.

Rive, Kristina (toim.) (2002) *Puistomuistoja. Tarinoita Helsingin puistoista 1920–1970.* Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Viherosasto.

Sassi, Pirkko (toim.) (2002) *Koulupiikan mahdollisuudet -opas.* Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Sassi, Pirkko; Tuula Tarkkonen (toim.) (2003) *Lapsi ja kasvuympäristö. Puheenpuoroja ja kirjavinkejä.* Cultura, Helsinki.

www.mll.fi/lapset_ja_nuoret/leikkipaikka

RESUMÉ

VISTELSE I PARKERNA PARKLEKAR OCH -SPEL

Parkernas betydelse som utfärds mål för familjer var tidigare viktigare än nuförtiden. Hela familjen kunde fara en veckoslutsmorgon till parken för att trivas där fram till kvällen.

Lekarna har också sina egen historiska bakgrund. Lekarna har bestått av både festtillfällen och vardagliga arbeten och funktioner, såsom rovdling, leka herde, notdragning eller malande.

På landet förknippas lekarna ofta med arbete och föräldrarna var mera närvarande i lekarna än i städerna.

Lekandet är en social händelse och förhållandet mellan barnen utvecklas just genom lekarna. Lekarna har också en pedagogisk inlärningsuppgift. Tack vare leken samlar och förmedlar barnet erfarenheter samt utvecklar olika slag av färdigheter.

Parkerna byter enligt årstiderna färg och väsen. Det här möjliggör olika parkupplevelser.

Man kan dra nytta av parkerna i skolundervisningen t.ex. genom att göra naturstigar med kontroller och landskapsiakttagelser under olika årstider.

RYYTIMAITA, PUUTARHOJA JA PUISTOJA KIRJALLISUUDESSAMME

**Hannes Sihvo,
kirjallisuuden professori (1942–2003)**

Puutarhan kuten muunkin viljelyn eli kulttuurin alkuperä on idässä. Kreikka ja Rooma saivat puutarhavirikkeensä lähinnä Kaksoisvirtain maan sivistyskansoilta; sieltä on Eurooppaan kulkeutunut myös puutarhain runous ja taide, jopa niiden filosofia.

Kristinusko puolestaan juurrutti eurooppalaisen ihmisen maailmankuvaan Eedenin, paratiisin, jossa Suuri Puutarhuri kasvatti ”kaikkinaisia puita, ihania nähdä ja hyviä syödä” mutta myös elämänpuun eli hyvän ja pahan tiedon puun, jonka hedelmän syömistä seurasi paratiisista karkotus.

Kadotettua paratiisia on sitten yritetty jäljitellä puutarhan muodossa. Eurooppa sai löytöretkien myötä täydennystä puutarhojensa flooraan Amerikoista, Intiasta, Kiinasta ja Afrikasta. Puutarhan perusuonteeseen kuuluu kaikkialla kansainvälisyys. Vihreä ei tunne rajoja. Silti puutarhoilla ja niiden kehityshistorialla on myös kansalliset piirteensä. Täysin perusteltua on puhua suomalaisesta ryytimaasta, puutarhasta

ja puistosta.

Niinpä puutarhan tulo Suomeenkin on pitkäjänteistä yritystä yhdistää pohjan hyiset perät lauhkeampien ilmanalojen viherverkkoon, ponnistusta luonnon työn jatkamisessa tavoitteena miellyttävämpi, nautittavampi ja terveellisempi elämä. Hyödyn ja mielihyvän, jopa esteettisen nautinnon, voi nähdä kuuluneen puutarhan ideaan varhain jo Suomessakin, eikä usein ole kuin astero ryytimaiden proosan ja runollisen puutarhataiteen välillä.

Suomesta ei suinkaan tullut vihreää itsestään, sen enempää kuin siitä ei tullut sivistyksellisesti suomalaista ilman rakennustyötä. Kulttuurihistoriallisessa mielessä suomalaisuusliike eli sivistyshistoriamme ja vihreä liike eli puutarhaste ovat kulkeneet rinta rinnan jo kirjakielemme isän Agricolan päivistä alkaen.

Tieto suomalaisesta puutarhasta eli sen alkulähteestä ryytimaasta on jokseenkin yhtä vanhaa kuin sen kirjalliset muistomerkit. Mikael Agricola esittää

Rukouskiriassa Bibliasta 1544 kalenterin, jossa tuoksuu koko Euroopan tuntema keskiaikainen rohtokasvisto, ja Psalttarin esipuheessaan 1551 Agricola mainitsee muiden suomalaisten palvomain jumalien luettelossa Äkrään, joka, ”herneet, pavut, nauriit, loi, / kaalit, liinat ja hamput edestoi”.

L.UOSTARIN JA LINNAN PUUTARHASSA

Kun viikingit eli varjagit, joiden joukkoon kuului suomenheimoisista ainakin karjalaisia, purjehtivat tuhat vuotta sitten Mustallemerelle Konstantinopoliin, he näkivät mahtavan Bysantin imperiumin monien ihmeiden joukossa myös sekä keisarillisia että yleisiä puutarhoja ja puistoja. Näiden idänkävijäin mukana kulkeutui pohjolaan varmaankin paitsi kasvin siemeniä, myös kuka tietää, jonkin asteista puutarhatietoutta. Suuri idäntie kulttuuritienä menetti sittemmin merkitystään vuosisadoiksi, kun Suomenniemi liitettiin läntisen kulttuurin valtapiiriin.

Pohjolaan ja Suomeenkin tuli keskiajalla Rooman kirkko luostareineen ja niiden mukana kulttuuri. Luostarien ryytimaat levittivät siemeniä myös ympäristöön, samalla tavoin kuin munkkien aluksi hyvin vaatimaton kansanopetustyö alkoi kantaa niukkaa hedelmää. Pohjolassa ei luostarin puutarhasta sen enempää kuin kirjastosta kehittynyt kuitenkaan yhtä vaikuttavaa sivilis-

Myransin kartanon puutarhaa Siuntiossa. Talon edessä kartanon omistaja Axel Le Bell (1842–1908) poikineen. Museoviraston kuva-arkisto.

tystekijää kuin etelämpänä Euroopassa.

Myös Suomen Turku lähiympäristöineen, linnoineen ja kartanoineen, myöhemmin yliopistoinen, levitti ainakin puutarhojen hyötykäyttöä. Kustaa Vaasan aikana hansakauppiaat toivat pohjoismaihin puutarhatietoutta. Hänen poikansa Juhana-herttuan renessanssihoviin kuului myös metsästys- ja eläinpuisto Ruissalossa, joka tulikin olemaan todellinen suomalainen kappale Arkadiaa.

1600-luvulla viljeltiin lähinnä kaali- ja humalatarhoja, mutta samalla alkoi muodostua jo komeampiakin puutarhoja etenkin linnamaisten kartanoiden liepeille. Vuodelta 1673 oleva maineikas Elias Tillandzin *Catalogus Plantarum* on 496 kasvin nimen luettelona verrattavissa kulttuurihistoriassamme samankaisiin kirkonmiesten suomen kieltä

edistäviin kirjoituksiin. Tillandz luettelee niin mauste- ja keittiökasvit kuin koristekasvit ruusuihin, akileioihin, pioneihin, hyasintteihin, tulppaaneihin, narsisseihin ja krookuksiin asti.

Pappilain puutarhat eivät vielä 1600-luvulla olleet yleisiä. Papiston koko tarmo meni puhdasoppisuuden innossa noituuden ja taikauskon poisjuurittamiseen. Kesti vielä yli pari vuosisataa ennen kuin syntyi pappilain puutarhakulttuuri – puhumatta hoidetuista Jumalan puistoista, kirkkotarhoista, jotka kaiketi rautatieasemien rinnalla ovat käytännössä olleet puutarhataiteen popularisoijista merkittävimpiä maassamme.

Puhdasoppisuuden – ja 1800-luvulla ankaran pietismin – aikana papisto omaksui Raamatusta vain ankaran puutarhurin roolin. Kuitenkin Raamatun suomentamisesta lähtien juurrutettiin hidasoppisten suomalaisten mieliin kuvaa, mm. virsirunoudessa, taivaallisesta yrttitarhasta, jonne ihmisraukka pyrkii mutta autuutta odottaessaan ahertaa maanpäällisessä “viinamäessä”.

Raamattu on muun ohella verraton puutarhakirja ja vaikkapa sen Korkean veisun ylistysrunous ylittämätöntä puutarharunoutta. Suomalaisille paratiisi oli “yrttikartano”, mutta he tunsivat myös Getsemanen puutarhan esim. Matias Salamniuksen runosta Ilo-laulu Jesuksesta vuodelta 1690; jossa kerrotaan “Jesuksen kärsimisestä kryytimaassa”.

Kulttuurihistoriassamme puhutaan

fennofiliasta eli 1600–1700-lukujen Suomi-harrastuksesta ja 1800-luvun fennomaniasta eli aktiivisesta suomalaisuusliikkeestä. Yhtä lailla näemme niiden rinnakkaisilmiönä Suomen luonnon löytämisen, sekä villin että viljellyn. Voisi puhua siis vihreästä fennomaniasta tai luonnon fennomaniasta.

Jo “totinen fennofiili” Daniel Jus1enius kirjoitti Aboa vetus et nova -teoksessaan 1700-luvulla, että Turun maaperä on sangen otollinen ryytitarhojen viljelemiseen. “Jopa sahamia tavataan maaseudulla. Puutarhoista kertovat myös omenat, päärynät, kirsikat ja kaikenlaiset marjapensaat. Merkittävää on, että Turussa on kasvanut viinirypäleitä, joita isänmaatamme ansiokkaasti palvelleet autuaasti muistossa elävä Mikael Wexionius Gyldenstolpe todistaa nähneensä, koskettaneensa ja maistaneensa. Sitruunapuukin kasvoi noin kolmekymmentä vuotta sitten Mynämäen pappilassa ja kukki jo rehevästi, mutta kuivui myöhemmin hoidon puutteeseen.”

PUUTARHA-AATTEEN KANSALLISET ISÄT

Hyödyn aikakaudella, jolloin pyrittiin kehittämään monin tavoin talouselämää, syntyi Turun akatemiassa myös puutarhatalouden aate. Luonnontieteilijäprofessorit Pehr Kalm ja P.A. Gadd kuuluvat kulttuurihistoriassamme saman aikakauden merkkimiehiin kuin

Fagervikin kartano Inkoossa vuonna 1890. Museoviraston kuva-arkisto.

kansallisen historian ja kansanrunouden tutkimuksemme suunnan näyttäjä H. G. Porthan.

Kalm julkaisi *Flora Fennican* vuonna 1765. Teos on rinnastettavissa Porthanin *De poesi Fennicaan*. Kalmin johdolla julkaistiin väitöskirjoja, joissa pohdittiin mm. “vadelmien hyödyllisyyttä taloudessamme” tai aiheena oli “Ajatuksia siitä vahingosta, minkä pakkanen tuottaa Suomen maanviljelykselle ja puutarhanhoidolle”. Päävastukset oli siis jo tieteellisestikin kartoitettu.

Gaddin ”*Krydimaan Yrtein Kaswannot*” vuodelta 1768 luetellaan hyötykasveja mm. sallati, spinati, purju, silleri, isopi, kyndeli, meirami, timiami,

pårtlaka, pasilika, salwia, kaali, melloni, kurkku, punapuu, rädisi, maapäärynä, rödbeti, räätikkä, ärtskäki, maapäärynä, sparisi ja piparruuti.

Kalm, joka oli käynyt tutkimusmatkalla mm. Amerikassa, pohdiskeli myös esteettisiä asioita. Hän puhuu 1700-luvun puutarhan geometrisesta tyylistä: “Yleisimmin käytetty ja kaunein kasvi- ja puutarhan muoto sanotaan olevan neliö tai suorakaide, koska siihen saattaa laittaa puutarhataiteen mukaisesti enimmin säännöllisyyttä ja miellyttävimmät näköalat.” Tällaisia ranskalaismallisia barokkipuutarhoja olivat Herttoniemen ja Fagervikin kartanoiden puutarhat, huipussaan geometria oli

Voipaalan kartanossa Sääksmäellä.

Itse Porthankin puhuu puutarhoista kirjeessään saksalaiselle kollegalleen Schlözerille 1779: “Puutarhaviljelys on Suomessa viime vuosina tuntuvasti laajentunut. Kirsikka-, päärynä- ja omenapuita ei enää ole vain maan eteläosissa, vaan yhä kauempana pohjoisessa, joten kypsä hedelmiä voi jo ostaa niinkin kaukaa kuin Pietarsaareissa.” “Eurooppalainen saksanpähkinä ei kestä ilmastoaamme, mutta kanadalainen pähkinäpuu, jonka herra Kalm on tuonut maahan, tuntuu menestyvän. Kasvimaisiamme ovat yleisimpiä valko- ja punakaali, kukkakaali, juurekset, pavut, pinaatti ja parsat.” Puutarhan hyöty ja kauneus, periaatteella “utile et dulci” olivat Ruotsin akatemian ja valistuksen perinteiden mukaisesti selvästi näkyvillä.

PUUTARHAN KAUNEUS LÖYDETÄÄN

Rinnalla kulki tuo yrttitarhain runous. Runoilijat tunsivat seuraavan vuosisadan Aleksis Kiveä myöten Joh. Qvisfeldin Taivaallisen Yrttitarhan seura-nimisen painotuotteen, joka ilmestyi vuonna 1779 suomennettuna. Tuossa paratiisissa kasvaa syressejä ja pyhiä savupuita, yrttisänki, siellä on keto ja sinne on rakennettu “ilomaja”.

Erityisesti Ruotsin vallan aikainen balladirunoutemme ja kansanlaulu suosivat romanttista yrttitarha-aihetta.

Pohjana oli antiikin runoudesta periytyvä rakastavaisten kohtausmaisema, “locus amoenus”, plataaneineen, syresseineen, laakerilehtoineen, jotka sitten pohjoismaissa olivat muuntuneet lehdoksi, laaksoksi, niityksi tai yrttitarhaksi: “Tulin onneni yrttitarhaan”, lauletaan kansanlaulussa. Yhtä lailla mallina on Korkean Veisun Salomon yrttitarha, jossa rakastettu – ruusunpuun verrattu – kohdataan aamulla varhain.

Hyödyn aikakausi oli pyrkinyt kaikeinkin voimin korprien ja soiden raivaamiseen. Tunnettuja olivat Pohjois-Karjalan Korpi- ja Koski-jaakko eli Stenius-papit, jotka korven raivaamisen ohella pyrkivät tuomaan hengellistäkin valistusta Itä-Suomen perukoille. Korven ihannointi, korpiromantiikka sai kuitenkin odottaa vielä seuraavaa vuosisataa. Sen sijaan luonnon töitä jatkava puutarha- ja puistokäsitys alkoi hahmottua esiromantiikan aikana 1700-luvun lopulla.

Luonnonläheisiä, englantilaismallisia puutarhoja alettiin luoda 1700-luvun viimeisenä vuosikymmenenä mm. Piikkiön Raadelmaan ja Tuusulan Gammelbyhyn. Raadelman omistaja oli professori G.E. Haartman, josta itse Porthan kirjoitti: “Professori Haartman aikoo laittaa omistamaansa Raadelmaan englantilaisen puutarhan, siitä tulee varsin kaunis, ja se on nerokas tapa päästä rahastaan. Korkona on etupäässä mielihyvää.”

Englantilainen kirjallisuus oli jo 1700-luvun alussa pohdiskellut luonnonmaiseman ja puutarhan suhdetta ja heidän jäljillään oli syntynyt kokonainen sukupolvi puutarha-arkkitehteja ja suunnittelijoita. Suomessa puutarhojen perustamisesta tuli säätyläisten suuri harrastus.

KANSALLISROMANTTINEN KORPI-SUOMEN KUVA

1800-luvun pari vuosikymmentä olivat kaikkien kansallisten pyrintöjen kannalta varsin passiivista aikaa, niin myös viljelyksen osalta, Suomen Talousseuran ponnistuksista huolimatta. Uusi ja ennen näkemätön aktiivisuus koitti, kun Suomi liitettiin Venäjän valtakunnan yhteyteen. Kansallinen herätys ja maamme taloudellisen aseman kohentaminen kulkivat käsi kädessä, ja johtomiesten mielenkiinto ulottui kaikkeen kulttuuriin.

Aikakauden huomattavia kansallisia tapauksia oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustaminen 1831, mutta myös Finska Trädgårdsodlingssällskapetin perustaminen 1837; viimeksi mainitun seuran tukimiehiä olivat mm. senaattori L. G. von Haartman ja ministerivaltiosihtööri R. G. Rehbinder. Seurojen aatesisältöä kuvaavat niiden tunnuslauseet; edellisen ”Pysy Suomessa pyhänä” ja jälkimmäisen ”Floreasque et lilia pomaque posteris et uvas”, suomeksi ”Kukoista ja tuota jälkeentulevil-

le liljoja, omenia ja viinirypäleitä”.

Kupittaalte perustettiin taimitarha ja sieltä käsin harjoitettiin valistustointaa, vaikka Turussa toiminta tyrehtyikin vuonna 1855. Uskoa tulevaisuuteen luotiin kuitenkin jo Floran päivänä 1856, jolloin Suomen Talousseuran puutarhatoimikunta kokoonkutsui Kupittaalte puutarhaharrastajia. Toimikunta muuten suomennutti ruotsinmaalaisen Olof Enerothin opaskirjaisen Kasvitarha rahvaan hyödyksi.

Kansallisen herätyksemme peruskirja Kalevala, joka ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana 1835, oli kuvitteellisen menneisyyden eepos, mutta sen ohella realistinen, vihreä luonnon kirja. Kalevala piirsi kansallistajuntaamme kansallisromantiikan ajalle tyypillisen, erämaita ja koskematonta luontoa ihannoivan Suomen luonnon kuvan. Eepoksen pohjana oleva kansanrunous suhtautuu taiderunouteen niin kuin villi korpi viljeltyyn puutarhaan. Muinaissuomalaisten ylijumala on metsästäjäkulttuurin – korkeintaan vähän kaskea raatavan eräkansan – Ukko eikä Raamatun Herra Jumala Eedenin puutarhassa.

Lönnrot silotteli romanttisista syistä eepoksestaan pois kansanrunoutemme myöhemmät jumalat, Pellon Pekot ja Äkräät. Lönnrot loi Metsä- ja Korpi-Suomen kansallisromanttisen kuvan. Silti hän oman elämänsä ehtoopuolella oli mitä innokkain puutarhuri, puiden istuttaja kotonaan Sammatissa, ensin

Nikun, sitten Lammin talossa, tekipä hän yhtenä suurtyönään yhden peruskirjoistamme, *Suomen kasviston* vuonna 1860. Tämä teos loi ammattisanaston myös puutarhureille.

Rinnan Lönnrotin kanssa nuori J.L. Runeberg loi ideaalikuvaan Korpi-Suomesta kuvatessaan Saarijärven pitäjää. Runeberg löysi Saarijärvellä omien sanojensa mukaan “kansan kauneuden” ja luonnon. “Ei mikään voi vaikuttaa mahtavammin mieleemme kuin äänettömän sydänmaan metsien syvyys”, hän kirjoittaa haltioituneena erämaaluonnosta.

Saarijärven Paavossa Runeberg teki Suomen Talousseuran toimintaa tukevaa propagandaa siitä, miten korpi, halla ja päälle tunkeva villi luonto voitetaan sitkeydellä ja rukouksella. Olisi hän kyllä voinut laatia runon siitäkin, mitä vaikeuksia kokivat Varsinais-Suomen omenanviljelijät vaikkapa isonvihan aikaisina suurina “omenasurman” vuosina; aihe ei vain ollut yhtä kiehtova kansallisromanttisesti.

Runeberg paneutui puutarhurin maailmaan ja kasvien elämään sekä ruoudessaan että suorasanaisissa vertauskuvallisissa *Vanhan puutarhurin kirjjeissään* vuodelta 1837. Runeberg ylisti ihmisen ja luonnon yhteyttä sekä luonnossa näkyvää jumaluutta ja vastusti aikakauden ahdashenkistä pietismiä.

Puutarha-aate levisi talonpoikien keskuuteen hitaasti. Sitä kuvastaa esim. suomalaisuusmies Yrjö Koskisen ha-

vainto kotiseutukirjojen klassikossa *Kertomus Hämeenkyrön Pitäjästä* vuodelta 1852: “Yrttitarhoissa, joita ainoastaan herrojen hallitsemissa taloissa löytyy, viljellään tavallisia kryptimaan kasveja ja monenmoisia kukkasia. Omenapuu- (*Pyrus malus*) luonnistuu hyvin, mutta tarvitsemme talveksi peitettä juurillensa. Kirsipuuta (*Prunus cerasus*) ei ole täyskasvanutta, mutta saattaapa sekin täällä tuleentua ja hedelmiä antaa. Talonpoikasilla on harvoin muuta kryptimaan istutusta, kun tupakki-maansa naveton takana ja välistä muutama kukkas-pöytä, huoneitten vieressä.”

TOPELIUS JA PUUTARHA-AATE

Vihreänkin Suomen merkkipäivä oli toukokuun 13. vuonna 1848, jolloin F. Cygnaeus piti ylioppilaille sytyttävän puheensa ja jolloin ensi kertaa laulettiin Vårt land. Suomen nimeen vannottiin siis nimenomaan Kukan eli Floran päivänä. Flora, kukkien koristama neitsyt tavallaan oli siis mallina myöhemmälle Suomi-neidolle, mutta paljon nuorempana, keväisempänä ja luonnonomaisempänä. Suomen kansallisen tietoisuuden kevät oli vihreä ja tunnelma bellmanilainen kuin Haagan lehdossa.

Suomen puutarha-aatteen painopiste siirtyi 1800-luvun jälkipuoliskolla Helsinkiin niin kuin muukin kansallinen toiminta. Professori C.R. Sahlbergin ja kumppaneiden ponnistukset kasvitieteen ja puutarhakokeilujen parissa

alkoivat tuottaa tulosta. Syntyi myös kauppuutarhurin ammatti.

Koulumiehet ryhtyivät ajamaan kotipuutarha-aatetta siinä kuin muutakin kansanvalistusasiaa. Puutarhurit perustivat lukuisia yhteenliittyviä ja sekoittivat vuosikymmenten aikana näihin pyrintöihinsä kielitaistelun ai-
nekset, ikään kuin kukkien kieli ei olisi ollut kansainvälinen yhteinen kieli. Ei riittänyt että puhuttiin kukille omalla kielellä, myös puutarhakoulutus ja liitot piti saada sekä suomen että ruotsinkielisiksi.

Joka tapauksessa taustalla oli suuri yhteinen puutarha-aate. Sen julkituojana ja muotoilijana oli verrattomasti etevin monen muunkin kansanvalitukse-
lisen asian propagandisti Z. Topelius. Maamme kirjassa vuonna 1875 – ja sen kymmenissä uusissa painoksissa aina peruskouluun saakka – Topelius yhdisti Suomen luontokuvan piirteet, korven ja puutarhan, nuo kaksi toisiaan täydentävää mutta myös toisiaan vastaan so-
tivaa vihreää elementtiä.

Topelius opetti kansanvalistajan tyylillään, miten Suomen luonnon suurin rikkaus on metsä. Metsä-Suomen rinnalle Topelius piirsi Viljely-Suomen ja vielä erikseen omana lukunaan Puutarha-Suomen kuvan, tavoitteet ja tehtävät. Topelius sanoi, että jos rikkailla on kauniita ja suuria puutarhoja, niin ei köyhimpien torpparienkaan pidä jäädä vaille papuja ja kaalia.

Topelius kirjoitti, että vierasmaalais-

Seestan kartanon puutarhaa. Kuva: Signe Brander 1910–1920-luvuilta.

ten kasvilajikkeiden menestyminen maamme ilmanalassa vaatii erityishuol-
ta. Pyrkimys kesyttää luonnon voimia ja jalostaa niitä vaikuttaa vuorostaan myös ihmiseen. Topelius oli metsien ja puutarhojen puolestapuhujana, Societas Pro Fauna et Flora Fennican kantavana jäsenenä ja omien kotipuutarhojen-
sa viljelijänä samanlainen käytännön mies kuin esim. Lönnrot.

Myös Välskärin kertomuksissa Topelius kuvaa puutarhoja. Hän kuvaa sekä “kasvien kuninkaan” Linnan puutarhaa Hammarbyssä että sen suomalaista jäljitelmää Turussa, mallina oli professori Johan Gadolinin puutarha. Tämän “Surutoin oli ainoastaan kaino, vaikkei suinkaan vähemmän viehättävä jäljennös Hammarbystä – kukkaiskuninkaan suuren yleisvaltakunnan kaukainen alusmaa”. Kuvaus tästä turkulaispuutarhasta on haltioitunut:

”Tuskin oli koko laajassa Suomenmaassa niin hyvästi hoidettua puutarhaa, niin hienosti sannoitettuja käytäviä, niin kauniita tammia, vaahteria ja lehmuksia, niin hedelmällisiä luumu- ja omenapuita, niin hyvin hoidettuja marja- ja akaasiapensaita, niin hyvästi kepitettyjä humalikkoja ja hernepenkkejä ja niin huolellisesti kasvatettuja ruusuntaimia. Siellä oli vielä enemmänkin: siellä oli harvinaisia ulkomaisia, Etelä-Euroopan, Amerikan ja Itä-Intian kasveja kasvihuoneissa, kahvi- ja teepensaita, pumpulipuita, silkkiäispuita silkkimatoineen ja sokeriruokojta, jotka korkeiden lasi-ikkunain läpi imivät makeutta auringosta. Siellä oli tuhansittain monivärisiä kukkia, jotka imivät tuoksunsa noista kovista Suomen vuorista, mitkä taitamattomille, kurjille ja laiskoille kasvavat ainoastaan niukkaa sammalta; ja tässä ihanain, täyteläisten, väliin kainojen, väliin rehevään, milloin kalpeiden, milloin loistoisten Floran tytärten kuningaskunnassa surisi monta tuhatta hauskaa pienoista mehiläistä.”

LEPOLAT, SURUTTOMAT JA KANNAKSEN PUUTARHAT

Monet Ruotsinvallan aikaiset Lepolat ja Suruttomat jatkoivat olemassaoloaan 1800-luvulla ja tulivat osittain julkisiksikin puistoiksi. Oli mm. Yrjö Maunu Sprengtportenin perustama Seestan kartanon puutarha ja puisto Lahdessa. Mutta erityisllisän Suomen puistojen ja

puutarhojen kauneuteen antoi Vanhan Suomen liittäminen muun Suomen yhteyteen 1811. Yksinomaan jo Viipurin Monrepos’n puisto tuli muidenkin kuin isäntiensä, Nicolay-suvun iloksi.

Varsinainen vihreän levittäytymisen liittyy 1800-luvun jälkipuoliskolla kaupunkisuunnitteluun. Vaikka ei vielä ollut puutarhakaupunkien aika, alkoivat kaupungit Turun, Helsingin ja Viipurin malliin kiinnittää huomiota rakennusarkkitehtuuria ja asemakaavoja myötäileviin puistoihin. Julkisilla puistoilla ja puutarhoilla oli nyt sija kaupunkikuvassa. Kannattaa muistaa myös vuosisadanvaihteen suurten liikemies-ten puistopuutarhat kuten Kordelinin Kultaranta ja Amos Anderssonin Tamminiemi tai taiteilijahuvilat, esimerkiksi Saarisen Hvitträsk, Gallenin Tarvaspää ja Wikströmin Visavuori. Niissä puutarhoilla, Perkoloilla ja istutuksilla oli keskeinen osuus. Suomalainen maalaustaidekin löysi puistot, vaikka usein mallina olivat Euroopan kaupunkien puistot, bulevardit ja esplanadit Edelfeltin Pariisin näkymistä alkaen.

I.K. Inha, joka kuvasi sekä kameral-la että kynällä Suomen Hangosta Lappiin saakka ja oli erikoistunut erämaamaisemiin, on kirjoittanut kiintoisasti *Suomen maisemia* -teoksessaan vuodelta 1909 myös siitä, miten kaupunkikuvaa voidaan parantaa vehreyttämällä. Hän ottaa esimerkin Helsingin Tähtitorninmäen seudusta, joka oli keritty runnel-la.

”Kaupunki on koettanut korvata sen, mitä se näköalan suhteen laiminlöi, myöntämällä sitä runsaammin varoja vuoren kaunistamiseen. Kaupungin puutarhuri on saanut vapaasti osoittaa, mitä hänen taiteensa kykenee aikaansaamaan, ja hänen käsissään on vuori vuosien kuluessa joutunut todella hämmästyttävän muutoksen alaiseksi. Hän on kuvaannollisesti sanoen kaikkien kuivimmasta, kovimmasta reikäleivästä tehnyt lihavan, muhean pullan, joka on teillä, käytävillä, puilla ja kukkapenkeillä koristeltu ihanaksi kuin sokerileivos. Luonnon raihnauksien, kivien, kallioiden ja halpain yrttien päälle puutarhuri on heittänyt mehevän vihreän nurmivaipan, joka kerittynä ja kasteltuna hamaan syysmyöhään saakka loistaa kuin ruhtinaallinen sametti.

Kieltämättä tämä on täydellinen luonnonmullistus, ja siitä on paljon väitely. Kalliot olisi pitänyt säilyttää kallioidena, kuusia, petäjiä ja katajoita olisi pitänyt istuttaa niihin paikkoihin, missä ennestään oli multaa. Kummallakin käsityksellä on puolensa. Tuolla luonnon parantamisella kaupunkipaikoissa on vankat juuret, samoin noilla monilla ulkomaisilla puilla. On ikäänkuin kaupunkilaiset niitä suosimalla tahtoisivat osoittaa, että heidän kuntansa on se rengas, joka sitoo maan muuhun maailmaan.”

Oikeastaan tämän enempää ei ole sanottavaa puutarha-aatteen kansallisuuden ja kansainvälisyyden suhteista

tänäkään päivänä. Pitää antaa kaikkien kukkien kukkia.

Saattaa olla, että Suomen puistojen kultakausi oli juuri tuo vuosisadan vaihe. Se liittyy esim. vilkkaaseen kylpyläelämään ja siihen, että maahamme asetui venäläistä varusväkeä, kauppiaita ja huvittelijoita joiden kulttuuripiiriin jo omassa maassaan kuuluivat rehevät puistot ja puutarhat. Pietarin vaikutus oli mitä ilmeisin.

Viipurin läänin kolme kaupunkia olivat kaikki varsin vehreitä. Käkisalmi oli ”kukkivien omenapuiden kaupunki-idylli”, Sortavala Vakkosalmen puistoinen oli ympäröivän kauniin Laatokan-karjalaisen maiseman helmi. Itse pääkaupunki oli ”Viipuri vihanta”, jonka ”puiston kaunehimman, ihanimman, Monrepos’n” ovat tallettaneet muistoihinsa monet taiteilijat ja kirjailijat Kersti Bergrothista Lempi Jääskeläiseen tai Eeva-Liisa Manneriin, jonka romaanissa Tyttö taivaan laiturilla kuljetaan tunnelmallisilla puistokaduilla.

Karjalan Kannaksesta tuli venäläisen luonnonmukaisen ja romanttisen puisto- ja puutarha-arkkitehtuurin läntisin vyöhyke. Tästä kertoo Terijoen-Uudenkirkon seudun rehevä huvilakulttuuri, unohtamatta esim. Theslefien, Simbergien, Zilliacusten reheviä huvilapuutarhoja Viipurin lähistöllä; kaikki ne ovat jättäneet merkkinsä Suomen taiteeseen ja runouteen. Unohtaa ei pidä myös Lintulan naisluostaria Kivennavalla.

Kuuluisimpia Kannaksen puutarhoista oli kirjailija ja kulttuurimatkailija Olavi Paavolaisen kotona Kivennavalla; suotta ei kirjailija ilmoita omaelämäkerrassaan harrastukseksi puutarhan. Samassa yhteydessä hän kirjoittaa: ”Vuosisadan alun maun mukaan arvosteltuna kotini oli ihmeteos, mutta saisi funkisarkkitehdin pahoinvoivaksi. Heliotroopit tuoksuivat varjoisilla parvekkeilla, salin jättiläispalmut kuvastuivat parkettiin”. Kuvaan kuului “tuuheassa luonnonpuistossa tekolampi saarineen ja joutsenineen, joka syksykuutamossa olisi hurmannut Böcklinin”. Tämä puutarha on näyttämönä Helvi Hämäläisen romaanissa Säädyllinen murhenäytelmä vuodelta 1941.

Kivennavalla kokoontuivat kuuluisat taiteilijat, Tulenkantajat. Kaiken tuhosi sota. Paavolaiselle maiseman menetys oli raskas. Paavolaisen serkku, runoilija ja kuvataiteilija Ilmari Pimiä kertoo: ”Toisenlaista oli vuosia myöhemmin, kun Vienolaa ei enää ollut ja Olavi oli suurin ponnistuksin saanut

luoduksi Keuruun karulle kallioniemelle Vienolan puutarhaa mukailevan puutarhan uuden huvilansa ympärille. Ei ollut se rajan taakse jääneen veroinen, vaikka sielläkin heliotroopit hehkuttivat sinipunasilmiiään ja valkotupakoista leijui täyteläinen tuoksu. Niemi oli kaunis mutta tuulille altis. Iltaisin painauduimme parvekkeen nurkkaukseen ja katelimme järvenpuoleiselle sivulle aurin gonlaskua vasten pystytetyn kipsisen Milon Venuksen jalomuotoisia pürteitä. Veistos näytti sulautuvan hyvin suviyössä uinailevan suomalaisen erämaaiseman idylliseen kuvapintaan.” Näin siis romanttinen puutarhataide lopulta sijoittui erämaaiseman kehyyksiin.

KORPI JA PUUTARHA

Joel Lehtosen novelli *Kuolleet omenapuut* kuvittaa loistavasti kahta suomalaista perusasennetta puutarhaan, kielteistä ja myönteistä. Erään kokoelmansa nimessä *Korpi ja puutarha* hän asettaa ikään kuin vastakkain nämä kaksi luonnon-elementtiä. Aapeli Muttisen hahmossa itsensä kuvannut Lehtonen on kuin roomalainen runoilija Horatius maahuvilallaan ja sen puutarhassa. Muttisen Putkinotkon rehevää rappiota voi vieläkin ihaila Säämingin Inhassa, eräässä kansallismaisemassamme.

Olavi Paavolaisen maisemia Kivennavalla. Kuva: Irja Kalajoki. Museoviraston kuva-arkisto.

Muttinen-Lehtonen katselee huvilansa kuistilta onnen raukeana korves-
sa ja kivikossa tönkivää vuokramiestään
Käkriäistä. Tämä taas ajattelee pahim-
paan louhikkoon puutarhansa rustan-
neesta Muttisesta: ”Siihen hänen nyt
piti se teettää. Että olisi näköala, mutta
antaapa sitten syreenien tukkia ikku-
nansa! Ja tähän rupesi ja raivautti itsel-
leen ryytimaan.” Kirjakauppias ja kau-
neudennautiskelija Muttisen ”rekooria”
Käkriäisen piti vahtia ja saven ajolla
parannella.

Käkriäistä sapettaa moinen työ
omenapuiden vuoksi: ”Mutaa moko-
mille, – ja vahtia piti niitä jäniksiltä, iso-
ilta ryssänjäniksiltä. Olisivat kasvit ol-
leet lanttuja, kaaleja, mutta ovat törkyä,
punaisia ja sinisiä kukkia, ja nyt kun
omenapuut ovat kuolleet, sellaisia viini-
marjapehkoja, etteivät pienetkään voi
maistaa heistä, kasvavat mustia räähkä-
marjoja.” Ja niiden viereen Muttinen oli
vielä hankkinut ruusujakin, joita ”kau-
nistuksia” Käkriäinen vihasi sydämen-
sä pohjasta.

Joel Lehtosen Lintukoto Säaks-
mäen Vohlisaaressa on kaunein ja kan-
sallisin kirjallisuutemme puutarha. Tätä
kotoista onnelaa, kuin Onnen saarta
valtameressä, luodessaan kirjailija ker-
too tavoitelleensa Italian luostareiden ja
Valamon mielikuvaa.

Korven ja puutarhan vastakohtai-
suuden piirtää ironisesti karun ”Kairan-
maan” kirjailija Pentti Haanpää vuon-
na 1939 julkaistussa jutussaan *Kuusipuu*,

jossa kuvataan puutarhakoulun idylliä
ankeina pulavuosina.

”Puut ja pensaat rehoittivat puls-
kasti, ja monenkaltaiset, ällistytävän
värikkäät kukat kukoistivat. Oikea rehe-
vyyden ihme, yrttitarha, keidas erä-
maassa oli puhjennut pohjolan karuun
maaperään. Johtui mieleen Raamatun
luttu maa, joka tiukkuu lihavuudesta
ja ytimestä. Mutta niinpä paikka olikin
kasvitarhakoulu. Kolmekymmentä
vuotta oli siellä tehty puun ja kukan
eteen työtä. Sata nuorta naisihmistä
pehersi ja ahersi siellä maan kimpussa
joka kesä, pyöreät perät kohti taivasta.
Täytyi siinä karunkin maan muodostua,
kolian tulla sileäksi, korven väistyä ja
muutoksen tapahtua. Viljelys oli voima-
peräistä. Syvälle täällä pyrittiin, metri
maan uumeniin. Vahvasti piti muodos-
tua muhevaa ruokamultaa.”

Tämmöiseen keitaaseen karuuden
keskellä pääsee muuan Jahvetti renki-
mieheksi. Rähjäisen, nokkosten ympä-
röimän mökin kasvattia Jahvettia kuk-
kien ja puskien kauneus ärsyttää; ne
tuntuvat pilkkaavan häntä. Jahvetti
muistaa isänsä sanat tästä kauniista pai-
kasta: ”On siinä koreutta, muka silmän-
ruokaa! On siinä tehty puun ja kukan
päälle työtä... Niistä sanoista oli uhon-
nut järkimiehen salainen halveksunta
epäkäytännöllisiä asioita kohtaan, kaik-
kinainen Salomonin viisaus, tuon ku-
ninkaallisen Salomonin, joka oli kasvat-
tanut maasta kaikenlaisia iloisia puutar-
hoja ja huomannut sen turhuudeksi...”

Nyky-Suomen ehdottomin kirjallisuuden puutarhafilosofi on Paavo Haavikko, jolle metsä ja puut ovat luovia organismeja, kun taas talous ja valta ovat kahlehtivia organisaatioita. Puut ovat ihmistä viisaampia, niiden tieto on kadehdittava. “Puut kaikki heidän vihreytensä” vuodelta 1966 osoittaa kokonaisuuden nimenä Haavikon puita kohtaan tuntemaan kunnioituksen. Haavikon männyt, tammets, syreenit ja krysanteemit ovat osa hänen filosofiaansa, ehkä sen keskus.

Samana vuonna 1973 kuin Runoja matkalta salmen ylitse, ilmestyi Haavikolta myös näytelmä Sulka. Se sijoittuu Savoan, Joroisiin, sotilasvirkataloon - itse asiassa Grotenfeltien Järvikylän kartanoon - vuosina 1785 ja 1810.

Näytelmän päähenkilö Nils yrittää soveltaa valistuksen ja romantiikan ajan murroksen mukaista filosofiaa omaan elämäänsä eli yrittää ryhmäliittoa kolmen kaunokaisen kanssa, yhden vihityn ja kahden vihkimättömän. Nils uskoo kasvatuksen voimaan, “mitä jalostus on puutarhanhoidossa, sitä kasvatust ihmisselle”. Mutta kasvatukseen tarvitaan sovelias ympäristö.

Nils haluaa muuttaa maiseman, koi-vun, kuusen ja männyn tilalle hän istuttaa roomalaisen kuparipiirroksen mallin mukaan pinjoja, syressejä, poppeleita, korkeita ja kapeita puita. Pohjoisen puolelle hän loihtii Rooman Campanjen, lännen puolelle Venetsian, mutta etelään englantilaisen puutarhan.

“Olkoon minun tunnuslauseeni: englantilainen puutarha, ranskalainen kasvatus. Vapaasti kasvavia puita. Puita ryhmissä, jotka ikään kuin keskustelevat, teetä juodessaan. Vähän tervaleppiä harventamalla saa niistä korkeitten poppeliin näköisiä. Ja paalut saan rantaan, saan itään Venetsian. Mutta onko minun tyydyttävä siihen että idän puolella on kasvimaat. Hyödyllinen kyllä, mutta ei kasvattava.”

Nils pyytää ystäväänsä kapteeni Jackia tuomaan Tukholmasta eteläisten puitten siemeniä, vartteita ja juuria. “Ja yksi verso kuningas Kustaa Kolmannen itkupajusta, jos vain saat. Varasta.”

Nilsin yritys puutarhan kasvatuksesta onnistuu, mutta – valitettavasti – ei kokeilu yhteisavioliitosta kolmen nuoren naisen kanssa. Tämän kaikkien puutarhurien juhlanäytelmän loppuvaiheissa Jack palaa matkaltaan, joka oli ulottunut Amerikkaan asti. Sieltä hän tuo linnunmunan kokoisia jättiläispuun siemeniä – New Yorkista Joroisiin.

Suomi on maailman pohjoisinta seutua, jossa idän ja lännen rikkaat puutarhakulttuurit ovat yhtyneet omaperäiseen kansalliseen vihreään.

Teksti on lyhennelmä Kotiseutu-lehdessä 4/1989 julkaistusta samannimisestä artikkelista.

Kirjallisuutta:

Gardberg, C.J. (1979). *Säätyläis- ja kaupunkikulttuuri – Suomen kulttuurihistoria*. 1. Porvoo.

Gardberg, C.J. (1986). *Turun linnan kolme Katariinaa*. Keuruu.

Haavikko, Paavo (1973). *Runoja matkalta salmen ylitse*. Keuruu.

Haavikko, Paavo (1973). *Sulka*. Lahti.

Haavio, Martti (1955). *Kansanrunojen maa-ilmanselitys*. Helsinki.

Haavio, Martti (1972). *Nuoruusvuodet*. Porvoo.

Inha, I.K. (1909). *Suomen maisemia*. Porvoo.

Juslenius, Daniel (1987). *Vanha ja uusi Turku*. Suom. Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen. Jyväskylä.

Klinge, Matti (1982). *Kaksi Suomea*. Keuruu.

Koskimies, Rafael (1956). *Porthanin aika*. Helsinki.

Lehtonen, Joel (1918, 1967). *Kuolleet omenapuut*. Keuruu.

Lehtonen, Joel (1989, 1974). *Lintukoto*. Keuruu.

Luostanen, Katri (1951). *Puutarha ja maisema*. Porvoo.

Nikander, Gabriel (1985). *Säätyläiskoti*. Suomen kulttuurihistoria III. Jyväskylä.

Pimiä, Ilmari (1980). *Jäivät seudut rakkaheimat*. Porvoo.

Ranck, Chr. (1972). *Puutarhataiteen historia*. Helsinki.

Runberg, J.L. (1909). *Vanhan puutarhurin kirjeitä*. Teokset II. Porvoo.

Sihvo, Hannes – Ruotsalainen Matti (valok.) (1980). *Karjalan kuvat. Maalaustaidetta vanhasta Karjalasta*. Porvoo.

Simonen, Seppo (1961). *Suomen puutarhatalouden historia*. Helsinki.

Sinisalo, Antero (1981). *Eurooppalaisen maisemataiteen murros 1700-luvulla. Ympäristöestetiikka*. Toim. Aarne Kinnunen ja Yrjö Sepänmaa. Mänttä.

Suomen kansalliskirjallisuus (1949). IV–V. Helsinki 1930. *Suomen puutarhoja*. Helsinki.

Veltheim, Katri (1987). *Kannaksen teillä*. Tampere.

ÖRTAGÅRD, TRÄDGÅRDAR OCH PARKER I VÅR LITTERATUR

RESUMÉ

Trädgården, liksom annat odlat och kulturens ursprung kommer från öst. Grekland och Rom fick sin trädgårdsinspiration främst från ”Tvilingsflodernas” (Mesopotamien) kulturfolk. Därifrån har även Europas trädgårdsdiker och- alster samt filosofi kommit.

Kunskapen om finska trädgårdar d.v.s. dess ursprung är ungefär lika gammal som dess författade minnesmärken.

Mikael Agricola presenterar i sin Bönbok Biblio 1544 en kalender som doftar av alla i Europa kända medeltida medicinala växter.

Kalevala ritade in i vår nationalkänsla den för vår nationalromantiska tidsperiod typiska innovativa finska naturens bild, ödemark och orörd natur.

Fornfinnarnas övergud är skogskulturen – stint och arbetsidogt ödemarksfolk – Gubben och inte Bibelns Herre Gud i Edens trädgård.

Joel Lehtonens novell ”Kuolleet omenapuut” beskriver på ett utmärkt sätt två finska grundläggande förhållningssätt – det negativa och det positiva.

Ödemarkens och trädgårdens motparter har även beskrivits ironiskt av Pentti Haanpää.

Dagens onekliga litterära trädgårdsfilosof är dock Paavo Haavikko. För honom är skogen och träden skapande orgasmer, emedan ekonomi och makt är fjättrande organisationer.